

Positieve beïnvloeding van het zelfbeeld

Door middel van het Deugdenproject

Kim Breel

Inhoud

SAMENVATTING	4
INLEIDING.....	5
1. AANLEIDING EN PROBLEEMSTELLING	6
1.1 AANLEIDING	6
1.2 PROBLEEMVERKENNING	6
1.3 ONDERZOEKSVRAAG EN DEELVRAGEN	6
1.4 GEWENSTE SITUATIE	7
1.5 EERDERE ONDERZOEKEN	8
1.6 DIT WIL IK BEREIKEN	8
1.7 COMPETENTIEPROFIEL	9
2. THEORETISCHE ONDERBOUWING.....	10
2.1 DEUGDENPROJECT	10
2.2 EFFECT DEUGDENPROJECT	12
2.3 POSITIEF REALISTISCH ZELFBEELD	13
2.4 CRITERIA SOCIAAL-EMOTIONELE METHODE	14
3. ONDERZOEKSMETHODOLOGIE.....	16
3.1 ONDERZOEKSVORM	16
3.2 METHODEN, MIDDELEN EN ANALYSE	16
3.3 BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT	18
3.4 TRIANGULATIE	19
3.5 ETHISCH WERKEN	19
3.6 PLANNINGSCHEMA	19
4. DATA WEERGAVE, ANALYSE EN RESULTAAT BESPREKING	20
4.1 DATA WEERGAVE.....	20
4.1.1 Enquêtes ouders	20
4.1.2 Enquêtes leerkrachten.....	21
4.1.3 Interviews met experts.....	22
4.1.4 Beginsituatie Amy.....	23
4.1.5 Resultaat Deugdenproject Amy.....	23
4.1.6 Beginsituatie Rensley	24
4.1.7 Resultaat Deugdenproject Rensley.....	24
4.2 DATA ANALYSE	25
4.2.1 Enquêtes leerkrachten en ouders	25
4.2.2 Interviews met experts.....	26
4.2.3 Beginsituatie Amy.....	26
4.2.4 Beginsituatie Rensley	27
4.2.5 Eindmeting Amy	28
4.2.6 Eindmeting Rensley.....	29
5. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....	30
5.1 MEERWAARDE POSITIEF REALISTISCH ZELFBEELD	30
5.2 CRITERIA METHODE SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING	30
5.3 EFFECT DEUGDENPROJECT	31
5.4 STRATEGIEGEBRUIK.....	31
5.5 TOEVOEGINGEN AAN HET DEUGDENPROJECT	32
5.6 VORDERINGEN LEERLINGEN	32

5.7 HOOFDVRAAG	34
5.8 AANBEVELINGEN	35
6. REFLECTIE EN DISCUSSIE	37
6.1 PROCESREFLECTIE	37
6.2 PERSOONLIJKE REFLECTIE	38
6.3 COMPETENTIES	39
6.4 TOEKOMSTIG REMEDIAL TEACHER	40
6.5 DISCUSSIE	40
NAWOORD	43
LITERATUURLIJST	44
BIJLAGE 1	46
BIJLAGE 2	46
BIJLAGE 3	47
BIJLAGE 4	47
BIJLAGE 5	48
BIJLAGE 6	48
BIJLAGE 7	52
BIJLAGE 8	54
BIJLAGE 9	57
BIJLAGE 10	62
BIJLAGE 11	67
BIJLAGE 12	70
BIJLAGE 13	73

Samenvatting

Voor mijn onderzoek heb ik onderzocht hoe ik het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) kan inzetten om het zelfbeeld van leerlingen uit de onderbouw van basisschool Mijn Tuin¹ positief te beïnvloeden zodat ze leeruitdagingen aan durven gaan waardoor ze betere leerprestaties behalen. Hiervoor heb ik literatuuronderzoek gedaan naar de meerwaarde van een positief zelfbeeld. Volgens Rogers (In Molen, Perreijn & Hout, 2007) kan een persoon met een positief zelfbeeld met vertrouwen zijn eigen weg gaan. Bongaards & Sas (2008) stellen dat een positief zelfbeeld een goed leerproces als gevolg heeft mede omdat het vertrouwen heeft in zijn eigen kunnen. Volgens Jeninga (2009) heeft een leerling met een positief zelfbeeld ook een betere kans op een goed sociaal-emotioneel welbevinden. Jeninga en Lieshout (2009) beweren beiden dat leerlingen met een positief zelfbeeld minder vaak een gedragsprobleem hebben. Daarnaast heb ik een enquête afgenomen bij leerkrachten en ouders waaruit blijkt dat leerkrachten meer waarde hechten aan een positief zelfbeeld dan de ouders. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat eerdere ervaringen met het Deugdenproject uitsluitend positief zijn. Vooral de veranderingen die op gedragsgebied plaatsvinden worden veel beschreven. (Amerongen, 2011) (Ghaemina, 2011) Ook de experts Den Den Boer (2012) en Hensen (2012) bevestigen dit. Zij hebben ook ervaring met het Deugdenproject in de klassensituatie waarin het veelal zorgt voor een goede sfeer en een goede omgangsmanier. Zij hebben mij tips gegeven over de strategieën die het Deugdenproject hanteert en hoe ik dit project vorm kan geven tijdens de uitvoering. Ik heb dit project met twee leerlingen van basisschool Mijn Tuin uitgevoerd. Ik heb met hen individueel en in kleine groepjes vier sessies doorgelopen waarbij ook oplossingsgerichte strategieën (Jong & Berg, 2001)(Cauffman & Dijk, 2009) aan bod komen. Naast de begeleiding die ze van mij kregen hebben ouders en leerkrachten ook meegewerkt. Het resultaat van de begeleiding is dat beide leerlingen Amy en Rensley een positiever zelfbeeld hebben dan voor de begeleiding. Dit heb ik gemeten door middel van de zelfbeeldlijsten van Kool (2010) en Jeninga (2009). Ook ouders en leerkrachten waren betrokken bij het vaststellen van de beginsituatie en eindmeting. Hierdoor kom ik tegemoet aan het handelingsgericht werken (Pameijer & Beukering, 2006).

¹ Basisschool Mijn Tuin is een geanonimiseerde naam voor mijn praktijkschool.

Inleiding

Sinds dit schooljaar studeer ik vanuit Fontys OSO te Amsterdam voor Remedial Teacher. Hiervoor doe ik een onderzoek. Het onderwerp van mijn onderzoek is het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen uit de onderbouw. Dit heb ik gedaan door middel van het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008). Ik heb dit onderwerp gekozen omdat ik een positief zelfbeeld bij leerlingen erg belangrijk vind, ook met het oog op hun ontwikkeling waarvoor dit een voorwaarde is. (Jeninga, 2009)

Het onderzoek voer ik uit op mijn stageschool Mijn Tuin.² Allereerst zal ik mijn aanleiding, probleemstelling en doelen verhelderen. Daarna verdiep ik me in de literatuur over het Deugdenproject en het belang van een positief zelfbeeld bij jonge leerlingen. Verder zal ik een enquête afnemen bij leerkrachten en ouders over het belang van een positief zelfbeeld. Ook zal ik in gesprek gaan met de leerling, leerkracht en ouders van de twee leerlingen die ik zal begeleiden gedurende vier weken. Naast de literatuur die ik lees over het Deugdenproject neem ik interviews af bij twee experts. Alle verkregen resultaten zal ik weergeven en analyseren waarna ik hieruit conclusies kan trekken. Ten slotte zal ik reflecteren op het proces, mijzelf en de competenties die ik heb ingezet bij dit onderzoek. Daarnaast zal ik ook nog discussiepunten aan de orde brengen.

Tijdens het schrijven van deze meesterstuk en het uitvoeren van mijn onderzoek zal ik steeds de triade gebruiken zodat persoon, praktijk en theorie belicht en met elkaar verbonden worden.

Van dit onderzoek wil ik leren hoe ik het zelfbeeld van jonge leerlingen met inzet van het Deugdenproject en eventuele toevoegingen vanuit mijn studie positief kan beïnvloeden zodat ze leeruitdagingen aan durven gaan en uiteindelijk tot goede prestaties komen.

Kim Breel (2012)

² Mijn Tuin is een geanonimiseerde naam.

1. Aanleiding en probleemstelling

1.1 Aanleiding

Eén van de taken van een Remedial Teacher kan het geven van ondersteuning op Sociaal-emotioneel gebied zijn. Ik heb hier nog geen ervaring mee maar vind dit gebied wel erg interessant. Omdat ik hier geen ervaring mee heb en ik in mijn stage geen personen ken die Remedial Teaching geven op sociaal-emotioneel vlak wil ik hierin ervaring opdoen en een goed plan hebben om dit aan te pakken. Het accent ligt op het gebied van het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen. Omdat dat volgens mij toch de bron is van het welbevinden van een leerling. Zonder positief realistisch zelfbeeld komt een kind niet tot leren omdat de drie basisbehoeften volgens Stevens niet vervuld worden³ (Jeninga, 2009). Ook gaan gedragsproblemen vaak samen met een negatief onrealistisch zelfbeeld. (Lieshout, 2009)

1.2 Probleemverkenning

In mijn stageschool hoor ik leerkrachten praten over leerlingen met ongewenst gedrag. Ook tijdens observaties zie ik dit terug. Mijn overtuiging is dat een leerling zich ongewenst gedraagt omdat het aandacht verdient die het niet krijgt. Lieshout (2009) zegt dat gedragsproblemen vaak gepaard gaan met een laag onrealistisch zelfbeeld. Omdat een positief realistisch zelfbeeld ook belangrijk is om te komen tot leren (Jeninga, 2009) wist ik dat ik voor mijn onderzoek met dit gebied aan de slag wilde gaan. Ik wil graag het zelfbeeld van leerlingen positief beïnvloeden, maar hoe wist ik niet goed. Daarom heb ik een afspraak gemaakt met een kindertherapeute. Zij vertelde me over het Deugdenproject; een methode die op een positieve manier het zelfbeeld van kinderen beïnvloedt doordat ze richten op de kwaliteiten, de deugden van kinderen. (Kavelin-Popov, 2004)

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

Onderzoeksvraag:

Doel van (Harinck, 2010) mijn onderzoek: Het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen op mijn praktijkschool.

³ Drie basisbehoeften volgens Stevens: competentie, relatie en autonomie. (Jeninga, 2009)

Doel in mijn onderzoek: (Harinck, 2010) Hoe kan ik het Deugdenproject inzetten om het zelfbeeld van leerlingen uit de onderbouw van basisschool Mijn Tuin⁴ positief te beïnvloeden zodat ze leeruitdagingen aan durven gaan waardoor ze betere leerprestaties behalen?

Deelvragen:

1. Wat is de meerwaarde van het hebben van een positief realistisch zelfbeeld bij leerlingen uit de onderbouw?
2. Aan welke criteria moet een sociaal-emotionele methode voldoen voor leerlingen uit de onderbouw en hoe zie ik dit terug in het Deugdenproject?
3. Wat zeggen de literatuur en de praktijk over het effect van het Deugdenproject?
4. Welke strategieën uit het Deugdenproject volg ik? En waarom?
5. Welke toevoegingen kan ik maken vanuit mijn studie tot Master SEN op het Deugdenproject?
6. Wat zijn de vorderingen van twee leerlingen uit de onderbouw die ik heb begeleid vanuit het Deugdenproject gedurende 5 weken? En hoe breng ik deze vorderingen in beeld zodat het team van basisschool Mijn Tuin hier hun voordeel mee kan doen?

Deze deelvragen en de hoofdvraag zal ik beantwoorden vanuit de triade: Persoon, praktijk en theorie.

1.4 Gewenste situatie

In mijn huidige situatie ben ik als student Remedial Teacher niet aan het werk op sociaal-emotioneel gebied. Ook heb ik nooit gewerkt met het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008). Mijn onderzoek zou voor mij persoonlijk geslaagd zijn als ik in mijn werk als Remedial Teacher ook leerlingen kan ondersteunen op sociaal-emotioneel gebied. En als ik door mijn manier van inzet van het Deugdenproject de twee leerlingen uit de onderbouw een positiever en realistischer zelfbeeld kan geven. Dit betekent dus ook dat ik aan het einde van mijn onderzoek kennis heb genomen

⁴ Basisschool Mijn Tuin is een geanonimiseerde naam voor mijn praktijkschool.

van het Deugdenproject met als doel het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen.

1.5 Eerdere onderzoeken

Het Deugdenproject is oorspronkelijk een handreiking om kinderen in samenwerking met hun ouders deugden te leren en zo samen het beste uit zichzelf te halen. (Popov, 2004) Sinds 2005 is er ook een methode voor het onderwijs uitgebracht met hetzelfde doel.

In 1994 is het Deugdenproject door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het beste opvoedingsprogramma van de hele wereld voor alle culturen. (Popov, 2008)

Naast deze onderscheiding heb ik verschillende artikelen gevonden die het positieve aspect van het Deugdenproject onderschrijven. Volgens Joosten en Wiersma in Balans magazine (2011) en Wiersma in Trouw helpt het Deugdenproject bij het ontwikkelen van goede eigenschappen bij leerlingen en leren ze eigen keuzes te maken. Offereins (2011) beweert in het tijdschrift Educare dat het Deugdenproject haar heeft geholpen beter naar haar leerlingen te luisteren. In hoofdstuk 2.1 ga ik verder in op de effecten van het Deugdenproject in de literatuur. Ik heb geen artikel of onderzoek kunnen vinden dat de positieve effecten van het Deugdenproject tegenspreekt.

1.6 Dit wil ik bereiken

Met mijn onderzoek wil ik bereiken dat ik het zelfbeeld van leerlingen positief kan beïnvloeden. Ik wil dit bereiken door het inzetten van het Deugdenproject. Met twee leerlingen uit mijn onderwijspraktijk ga ik deze methode uitvoeren en wil ik bereiken dat hun zelfbeeld positief en realistisch wordt. Ik verwacht dat dit doel bereikt wordt mits ook de leerkrachten van de leerlingen hierin participeren omdat het effect van de methode groter is naarmate meer personen in de omgeving van de leerling deelnemen. (Popov, 2004) Ik ben tevreden als er een duidelijke positieve vooruitgang is in het zelfbeeld van de twee leerlingen. Deze vooruitgang wil ik in beeld brengen.

In de praktijk houdt de Remedial Teacher zich bezig met het ondersteunen van leerlingen met leerproblemen; ik zie de methode het Deugdenproject als een toevoeging op mijn professionele handelen. Omdat ik een halfjaar intensief met dit

vraagstuk ga werken verwacht ik dat ik een beeld heb hoe ik mezelf als Remedial Teacher kan inzetten voor het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen. Ik ben tevreden als ik mijn vaardigheden als Remedial Teacher kan inzetten voor het verbeteren van het zelfbeeld van een leerling en hiermee ook de leerresultaten positief beïnvloed.

Nog een doel is om mijn praktijkschool te laten zien dat het Deugdenproject wellicht een methode is waar ze binnen de school mee kunnen gaan werken om de sociaal-emotionele ontwikkeling en daarmee de omgang tussen leerlingen onderling te kunnen ondersteunen. Ik hoop dat mijn praktijkschool dit project overneemt omdat het op verschillende scholen al veel heeft opgebracht op het gebied van omgaan met elkaar. (Popov, 2008)

1.7 Competentieprofiel

Mijn onderzoek sluit aan op twee competenties uit het competentieprofiel RT Master Special Education Needs die bijdragen aan mijn professionele ontwikkeling, namelijk: *“Kan sociaal-emotionele aspecten en gedragskenmerken verantwoorden naar beperkingen en mogelijkheden ter attentie van functioneren.”* En de daaropvolgende competentie: *“Schept een voor deze kinderen geschikt pedagogisch-didactisch klimaat; kan een juist evenwicht vinden tussen structuur en vrijheid.”*

(Competentieprofiel RT Master SEN, 2011)

Als ik vanuit mijn onderzoek de eerste competentie belicht kan ik aan de hand van mijn onderzoek verantwoorden waarom kinderen zich op een bepaalde manier gedragen vanuit hun negatieve zelfbeeld en hoe dat zich eventueel in hun ontwikkeling beperkt. Door het inzetten van het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) probeer ik een geschikt pedagogisch- en daardoor ook didactisch klimaat te scheppen. Hierdoor sluit ik aan op de tweede genoemde competentie.

2. Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk zal ik de theorie uit de eerder genoemde triade inzetten om mijn onderzoek ook theoretisch te onderbouwen.

2.1 Deugdenproject

In deze paragraaf belicht ik deelvraag drie en vier⁵ vanuit de literatuur.

Het Deugdenproject is ontwikkeld door Kavelin-Popov (2004) en werd als opvoedingsmethode ingezet. Dit project gaat uit van tweeënvijftig deugden.⁶

Wiersma (2007) stelt dat 'deugden' ouderwets klinkt. Dat is te verklaren doordat het gedachtegoed hierover ver terug gaat in de geschiedenis. Aristoteles was de eerste filosoof die de deugdenethiek heeft opgeschreven. Deugden zijn volgens Aristoteles (Bessant, 2009) en het woordenboek van Dale (2005) goede eigenschappen die aan te leren zijn. De deugden zijn overgenomen door andere filosofen en religies. Er zijn deugden veranderd, toegevoegd en weggehaald omdat ook normen en waarden door de eeuwen heen veranderden. (Bessant, 2009) Het gevolg wat ik daaruit kan trekken is dat de deugden uit het Deugdenproject actueel zijn omdat ze zo recent zijn vastgesteld. Door deze deugden na te streven kunnen leerlingen leren om verantwoordelijke, morele keuzes te maken en krijgen ze zelfwaardering omdat ze de principes van deugden naleven. (Kavelin-Popov, 2004) Leerlingen worden op een positieve manier aangesproken op het gebruik van deugden en krijgen erkenning voor het gebruik hiervan. Met als doel het bijbrengen van waarden, omgangsvormen en karaktervorming.

Later is dit project verder ontwikkeld voor gebruik op scholen. Waar het niet alleen op de leerling maar ook op leerkracht effect heeft; het project helpt hen beter te luisteren naar hun leerlingen en om samen het beste in de leerling en de leerkracht naar boven te halen. (Kavelin-Popov, 2008)

De kindertherapeute die ik heb geïnterviewd gebruikt het Deugdenproject voor het versterken van het zelfbeeld van haar cliënten. Dit omdat het kinderen sterkt in hun kwaliteiten en krachten en zo dus bijdraagt aan een positief realistisch zelfbeeld. (Den Boer, 2012) Ze doet dit in therapeutische- maar ook in een school setting.

⁵ Deelvraag 3: Wat zeggen de literatuur en de praktijk over het effect van het Deugdenproject?

Deelvraag 4: Welke strategieën uit het Deugdenproject volg ik? En waarom?

⁶ Deze zijn te vinden in Bijlage 1.

Deugdenproject ontwikkelaar Kavelin-Popov (2008) stelt dat leerlingen zich de deugden eigen maken doordat de leerkracht een vijftal strategieën inzet:

1. Spreek de taal der deugden
2. Herken leermomenten
3. Stel duidelijke grenzen
4. Eer de geest

(Hensen, 2012 vertelt dat door de stichting 'Act on virtues' deze deugd ook wel 'Neem tijd voor rust, reflectie en bezinning' wordt genoemd.)

5. Wees een kameraad

(Deze strategie wordt door de stichting 'Bied actief aandacht' genoemd.)

Aan het eerste punt kan de leerkracht invulling geven door een leerling te complimenteren voor het gebruiken van een deugd. Zo kan een leerling zijn eigen kracht inzien waardoor het een succeservaring krijgt. Dit draagt bij aan een positief zelfbeeld. (Bongaards & Sas, 2007) Ook de basisbehoefte 'competentie' van Stevens⁷ (Jeninga, 2009) krijgt hiermee invulling. Verder kan de leerkracht de leerling voorbereiden en helpen met het inzetten van deugden en hem hieraan herinneren als hij deze vergeet in te zetten. Volgens Therry (2011) kan het spreken van deugdentaal helpen bij het maken van juiste keuzes. Door als leerkracht een leermoment van een leerling te herkennen kan hij de leerling helpen om inzicht te krijgen in wat hij leert, wat hij doet en welk effect dit heeft op anderen. Zo krijgt het gebruik van een deugd zingeving. Volgens Kavelin-Popov is het stellen van duidelijke grenzen gebaseerd op deugden belangrijk voor de veiligheid van een leerling. Als een leerling zich veilig voelt is er meer kans dat een leerling zich gaat ontwikkelen (Bongaards & Sas, 2009) Binnen de grenzen is er vrijheid voor een leerling om zich de deugden eigen te maken en vrij te bewegen binnen die grenzen. Hierbij komt ook de basisbehoefte autonomie aan bod waardoor leerlingen het gevoel krijgen dat ze het zelf kunnen en hiervoor vertrouwen krijgen van hun omgeving. Met het eren van de geest wordt bedoeld dat waarden cultuurafhankelijk zijn maar dat deugden door alle culturen als belangrijk gezien worden. De leerkracht kan zijn leerlingen inspireren tot het zoeken naar de zin en betekenis van een deugd en het zich eigen maken van deugden. Het is belangrijk dat de leerkracht potentie in de leerling ziet. Als een

⁷ Stevens gaat uit van drie basisbehoeften: Competentie, relatie en autonomie. Als een leerling deze drie componenten ervaart kan er ontwikkeling plaatsvinden op didactisch maar ook op sociaal-emotioneel gebied. Het zijn ontwikkelingsvoorwaarden. (Jeninga, 2009)

leerkracht hoge verwachtingen van een leerling heeft zullen deze ook uitkomen en heeft de leerling dus een succeservaring wat bijdraagt aan de ontwikkeling van een positief zelfbeeld. (Bongaards & Sas, 2009) Als de leerkracht een rolmodel is en met de leerling een gezamenlijke visie creëert versterkt het hun samenwerking. Hier sluit ook de laatste strategie op aan waarbij het belangrijk is dat een leerkracht een kameraad is voor de leerling. Dit bestaat uit actief aandacht geven. Een goede relatie tussen leerling en leerkracht is volgens Stevens de derde en laatst te noemen basisbehoefte volgens Stevens. (Jeninga, 2009)

2.2 Effect Deugdenproject

Met deze paragraaf werk ik aan een antwoord op mijn derde deelvraag.

De literatuur die ik kan vinden over het Deugdenproject is uitsluitend positief over de uitwerking ervan.

Het Deugdenproject is in 1994 uitgeroepen tot het beste opvoedingsprogramma door de Verenigde Naties (Kavelin-Popov, 2004) Volgens Joosten in een interview met Amerongen voor Balans magazine (2011) heeft ze haar zoon met Asperger geleerd om rekening te houden met anderen door het Deugdenproject. Ze stelt dat ze door dit project gerichter complimenten is gaan geven waaruit haar kinderen kracht kunnen halen. Door het krijgen van complimenten krijgt een kind vertrouwen in zijn kunnen doordat er een succeservaring wordt opgedaan. Als gevolg daarvan ontwikkelt het zelfbeeld positief. (Bongaards & Sas, 2008) Volgens Rogers heeft positieve waardering van anderen een positief effect op het zelfbeeld van leerlingen. (Molen, Perreijn & Hout, 2007) Wiersma (2011) beweert in datzelfde artikel dat ook kinderen met gedragsstoornissen baat hebben bij de methode. De goede eigenschappen van een kind worden benoemd en het kind wordt op een positieve manier uitgedaagd om andere goede eigenschappen te ontwikkelen. Ook hier is sprake van de positieve waardering die Rogers belangrijk acht voor het ontwikkelen van een positief zelfbeeld.

Volgens Offereins (2011) helpt het Deugdenproject haar om beter naar de leerlingen op haar school te luisteren, ze te begrijpen, ze te helpen gevoelens onder woorden te brengen en hun hart te luchten. Dit draagt bij aan de relatie tussen de leerkracht en de leerling die volgens de drie basisbehoeften van Stevens belangrijk zijn voor de ontwikkeling van leerlingen. (Jeninga, 2009) Deugdencoach Wiersma zegt in een interview met Ghaemina voor Trouw (2011) dat wanneer kinderen bewust worden

opgevoed met deugden ze leren dat ze zelf een keuze kunnen maken in hun eigen houding en gedrag door een bepaalde deugd in te zetten.

2.3 Positief realistisch zelfbeeld

In deze paragraaf houd ik mij bezig met mijn eerste⁸ deelvraag.

Volgens Rogers (In Molen, Perreijn & Hout, 2007) is het zelfbeeld de wijze waarop iemand zichzelf beleeft. Volgens Rogers streeft een persoon zelfverwezenlijking na en als gevolg daarvan ontstaat een samenhangend zelfbeeld. Essentieel voor een positief zelfbeeld is positieve zelfwaardering dat wordt ontwikkeld door onvoorwaardelijke positieve waardering door anderen. Een persoon beleeft zich als meer of minder gelijk aan anderen. Door het hebben van een positief zelfbeeld kan een persoon met vertrouwen zijn eigen weg gaan. Het zelfbeeld wordt volgens Rogers ook mede bepaald door de afstand tussen het zelfbeeld en wat een mens wil zijn, het zelfideaal. Als het zelfideaal gelijk loopt met het zelfbeeld spreekt Rogers van een volledig functionerend mens. Als deze twee factoren ver uit elkaar staan is er meer kans op psychische problemen.

Volgens Bongaards & Sas (2008) krijgt een leerling een positief zelfbeeld door het opdoen van succeservaringen en net als bij Rogers door waardering van anderen. Bongaards & Sas stellen ook dat een positief zelfbeeld een goed leerproces als gevolg heeft. Jeninga (2009) draait die stelling om en zegt dat er eerst een leerprobleem is waaruit een negatief zelfbeeld vloeit. Daarnaast stellen Jeninga (2009) en Lieshout (2009) dat het schoolse leren en het sociaal-emotioneel functioneren hand in hand gaan. Volgens hen beïnvloedt het zelfbeeld het sociaal emotioneel welbevinden. Ook stellen ze dat een negatief zelfbeeld vaak samen gaat met gedragsproblemen zoals faalangst of agressief gedrag. Waar Jeninga, Lieshout, Bongaards & Sas en Rogers het mee eens zijn is dat een positief zelfbeeld essentieel is voor een goede ontwikkeling en een succesvolle schoolloopbaan van een leerling.

Bongaards & Sas (2007) beweren dat wanneer een leerling een positief zelfbeeld heeft deze ook meer vertrouwen in zijn eigen kunnen ten opzichte van nieuwe leerstof en zijn eigen leerprestaties. Volgens Jeninga (2009) heeft een leerling met een positief zelfbeeld ook een betere kans op een goed sociaal-emotioneel

⁸ Deelvraag één: Wat is de meerwaarde van het hebben van een positief realistisch zelfbeeld bij leerlingen uit de onderbouw?

welbevinden. En Jeninga en Lieshout (2009) beweren beide dat leerlingen met een positief zelfbeeld minder vaak een gedragsprobleem hebben.

Jeninga (2009) heeft een zelfbeeldschaal ontwikkeld waarin leerlingen zichzelf kunnen schalen op het eigen zelfbeeld. Kool (2010) heeft ook een lijst gemaakt waarin leerlingen zichzelf kunnen inschalen op bepaalde vaardigheden. Beide instrumenten kunnen helpen met het vaststellen of een leerling een positief- of negatief zelfbeeld heeft.⁹

2.4 Criteria sociaal-emotionele methode

In deze paragraaf beantwoord ik mijn tweede deelvraag¹⁰.

Het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) heeft tussendoelen voor leerlingen op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling vastgesteld. In groep 1 en 2 is het doel dat leerlingen weten dat iedereen uniek is. In groep 3 en 4 wordt dit doel verder uitgewerkt op persoonlijk vlak. Leerlingen behoren dan hun eigen mogelijkheden, kenmerken, wensen, gevoelens, beperkingen en voorkeuren te ontdekken. (SLO Sociaal emotioneel, 2012)

In het Deugdenproject voor het onderwijs zijn deze tussendoelen ook terug te vinden. Het Deugdenproject streeft door middel van de vijf eerder genoemde strategieën en ondersteunende opdrachten deugden na zoals respect en vredelievendheid, hiermee wordt ook het tussendoel voor groep 1 en 2 nageleefd. (Kavelin-Popov, 2008) Het Deugdenproject streeft ook het maken van eigen keuzes in houding en gedrag na, leerlingen leren het maken van eigen keuzes die bij hen passen. (Wiersma, 2007) Dit sluit aan bij de tussendoelen van groep 3 en 4 omdat leerlingen kennis moeten hebben van hun eigen mogelijkheden, wensen, gevoelens en voorkeuren om keuzes te maken die bij zichzelf passen. Leerkrachten krijgen vanuit het Deugdenproject ook handvatten om gevoelens van hun leerlingen te bespreken. (Offereins, 2011) Doordat gebruikte deugden steeds benoemd worden leert een leerling ook zijn mogelijkheden kennen. Als een leerling weet dat een deugd zoals vriendelijkheid goed bij hem past kan hij daarvanuit ook zijn eigen mogelijkheden verkennen. Deugden kunnen ook als doel gegeven worden. Ik kan bijvoorbeeld tegen een

⁹ Een voorbeeld van beide lijsten zijn ingevuld te vinden in Bijlage 7.

¹⁰ Deelvraag 2: Aan welke criteria moet een sociaal-emotionele methode voldoen voor leerlingen uit de onderbouw en hoe zie ik dit terug in het Deugdenproject?

leerling zeggen dat hij enthousiast is om iets te vertellen maar dat ik graag zijn geduld zou willen zien zodat zijn vriendje kan uitpraten. Hierdoor leert een kind ook zijn beperkingen kennen.

3. Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk beschrijf ik hoe ik mijn onderzoek ga vormgeven door de inzet van de praktijk uit de triade.

3.1 Onderzoeksvorm

Om mijn onderzoeksvraag en deelvragen (zie hoofdstuk 1.3) te beantwoorden heb ik gekozen voor de onderzoeksvorm: quasi-experiment (Harinck, 2010). Ik heb voor deze vorm gekozen omdat ik het effect van positieve beïnvloeding van het zelfbeeld via het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) wil testen door dit met twee leerlingen uit te voeren. Hierbij maak ik geen gebruik van een controlegroep omdat ik het ethisch onverantwoord vind om andere leerlingen met een negatief zelfbeeld ondersteuning te ontfangen zodat ze als controlegroep kunnen fungeren. Volgens Boerman (2008) is een onderzoek niet ethisch als anderen worden beschadigd in hun welzijn. Door het ontbreken van een controlegroep is mijn onderzoeksvorm een quasi-experiment en geen experiment.

3.2 Methoden, middelen en analyse

Een deelvraag gaat over de waarde van een positief zelfbeeld bij jonge leerlingen. Naast de theorie hecht ik ook belang aan de mening van leerkrachten en ouders. Daarom ga ik deze vragen stellen over hun standpunten door middel van een enquête. Hiermee kom ik ook tegemoet aan de principes van handelingsgericht werken waarin ouders en leerkrachten betrokken worden bij het ondersteuningsproces. (Pameijer & Beukering, 2006) Ik vraag de ouders van de leerlingen die ik ga begeleiden en alle leerkrachten van basisschool Mijn Tuin om de enquêtes uit bijlage 2 en 3 in te vullen. Dit doe ik door deze persoonlijk uit te delen waarna de enquête anoniem ingevuld en ingeleverd kan worden in bijgeleverde envelop in de daarvoor bestemde map in de lerarenkamer. De uitkomsten geef ik weer in twee staafdiagrammen; één voor de ouders-verzorgers en één voor de leerkrachten. Dit doe ik omdat de ouders-verzorgers en leerkrachten wellicht een andere kijk hebben op het zelfbeeld van hun kind en de leerling. Vanuit de staafdiagrammen kan ik de antwoorden op de enquêtevragen van de ouders-verzorgers en de leerkrachten analyseren en hieruit concluderen welke waarde zij hechten aan een positief/realistisch zelfbeeld bij jonge leerlingen. Bij non-respons op

de enquête voor de leerkrachten stuur ik na een week een algemene e-mail waarbij ik oproep om deze alsnog in te vullen. Daarnaast hang ik een brief op in de lerarenkamer met dezelfde boodschap. Bij non-respons bij de enquête voor ouders-verzorgers geef ik de leerlingen een brief mee ter herinnering en vraag ik het de ouders persoonlijk als ze op school zijn. Bij wederom geen respons bel ik de ouders op ter herinnering.

In de literatuur van Kavelin-Popov (2004) (2008) en Wiersma (2007) heb ik gelezen welk positief effect het Deugdenproject heeft op leerlingen. Ook heb ik verschillende artikelen gelezen die dit onderschrijven. Ik wil ook weten wat het effect is in de praktijk. Daarom interview ik Inge den Boer¹¹, zij is kindertherapeute en werkt met dit project in haar praktijk en in haar klas waar ze werkt als leerkracht. Daarnaast neem ik ook een interview af met Willy Hensen¹², zij is voorzitter van het Deugdenproject in Nederland en zet het project in haar praktijk en op de scholen waar ze invalt in. Middels deze interviews wil ik kennis krijgen over hun werkwijze met het Deugdenproject en de effecten hiervan in hun praktijk. Hiervoor gebruik ik een semigestructureerd interview (Harinck, 2010) dat te vinden is in bijlage 4. Deze manier van interviewen houdt in dat de volgorde van vragen niet vaststaat en er een mogelijkheid is voor doorvragen zodat er kan worden geanticipeerd op de situatie. Deze data verzamel ik door tijdens het interview de antwoorden kort weer te geven om deze vervolgens te analyseren op de volgende punten: Het effect Deugdenproject, effect Deugdenproject in schoolsituatie, inzet personen, frequentie van toepassen en de inzet van strategieën. Na afloop stuur ik de interviews op naar de desbetreffende partijen waarna ik ze pas in mijn meesterstuk opneem na akkoord.

Om de beginsituatie van de leerlingen met wie ik ga samenwerken vast te stellen ga ik samen met hen de 'Zelfbeeld invulijst kinderen' (Kool, 2010) invullen. Met deze invulijst schaaft een leerling zichzelf in met betrekking tot het zelfbeeld. Ik kan hieruit lezen of de leerling daadwerkelijk een laag zelfbeeld heeft of dat het uitvoeren van het Deugdenproject effectiever is bij een andere leerling. Om de validiteit van het onderzoek te bewaren vul ik samen met de leerling ook de 'Zelfbeeldschaal'

¹¹ Naam vermeld met toestemming.

¹² Naam vermeld met toestemming.

(Jeninga, 2009) in. De validiteit wordt bewaakt door het gebruik van twee apart ontwikkelde lijsten die het zelfbeeld van leerlingen meten.

Samen met de leerkracht en de ouders maak ik een beeldschets van de leerling om ook de beginsituatie van de leerling te beschrijven gezien vanuit deze partijen. De beginsituatie wordt geschetst op het gebied van: leerontwikkeling, werkhouding, cognitief functioneren, sociaal-emotioneel functioneren en lichamelijk functioneren. De leerling draagt bij aan deze beeldschets door de invullijsten en het gesprek dat hierbij plaatsvindt. Hierbij kom ik tegemoet aan het handelingsgericht werken waarbij de leerling, ouders en leerkrachten ertoe doen. (Pameijer & Beukering, 2006) Een ingevulde beeldschets is te vinden in bijlage 3. De 'Zelfbeeld invullijst kinderen', de 'Zelfbeeldschaal' en de beeldschets vul ik nogmaals in met desbetreffende partijen na vier weken begeleiding om te meten welk effect het Deugdenproject heeft gehad op de leerlingen.

Voor de enquête en de beeldschetsen geldt dat ik een significante andere van de leerling inschakel als er geen ouders-verzorgers beschikbaar zijn.

Voor ieder moment van begeleiding maak ik een sessieplan¹³ wat ik vervolgens evalueer op het gestelde sessiedoel. Dat zullen er per leerling vier zijn.

3.3 Betrouwbaarheid en validiteit

Volgens Harinck (2010) is een onderzoeksinstrument betrouwbaar als de meting ervan herhaalbaar en nauwkeurig is. De enquête die ik bij ouders en leerkrachten afneem vraagt naar een mening. Ik kan erop vertrouwen dat ze deze naar waarheid invullen. De beeldschets van de leerling is ook betrouwbaar omdat ik deze samen met de leerkracht en de ouders maak op basis van hun ervaringen. De 'Zelfbeeld invullijst kinderen' is ontwikkeld door Kool (2010) om kinderen hun eigen zelfbeeld te laten inschalen dit geldt ook voor de 'Zelfbeeldschaal' van Jenning (2009) Doordat de leerling aan het begin van het project en aan het einde dezelfde lijsten invult is goed af te lezen of het zelfbeeld van de leerling ook daadwerkelijk positief is beïnvloed.

Harinck geeft aan dat met validiteit bedoeld wordt dat het onderzoeksinstrument ook meet wat ik wil weten en dat het daardoor geschetste beeld klopt.

¹³ Sessieplannen zijn te vinden in bijlagen 9 en 10.

Om de beginsituatie en het eindpunt van de leerling te onderzoeken gebruik ik drie verschillende meetinstrumenten: De 'Zelfbeeld invullijst kinderen', de 'Zelfbeeldschaal' en de beeldschets. Zo kan ik vanuit drie verschillende bronnen de gegevens analyseren of het doel van mijn onderzoek behaald is. De enquêtes zijn valide doordat ik de vragen heb toegespitst op hetgeen ik wil weten; welke waarde ouders-verzorgers en leerkrachten hechten aan een positief zelfbeeld van de leerling en het effect hiervan op ontwikkelingsgebieden. Omdat ik meningen wil weten van leerkrachten en ouders vind ik de enquête een juiste manier om deze efficiënt te verzamelen.

3.4 Triangulatie

In dit onderzoek zoek ik antwoorden op de deelvragen in de literatuur, bij leerkrachten, bij ouders en bij leerlingen. Ook heb ik gebruik gemaakt van externe deskundigen; een kindertherapeute en de voorzitter van het Deugdenproject. Hierdoor maak ik gebruik van verschillende typen informanten.

3.5 Ethisch werken

Ik tracht ethisch te werken door mijn Praktijkschool, geïnterviewden en alle andere partijen, tenzij toestemming is geven voor naamsvermelding, geanonimiseerd in mijn meesterstuk op te nemen. Ook probeer ik de betrokkenen zo weinig mogelijk te belasten met mijn onderzoek. Als ik merk dat één van de betrokken partijen moeite heeft met mijn onderzoek ben ik meer dan bereid om samen naar een oplossing te zoeken. (Harinck, 2010) Ook kom ik tegemoet aan de 6 principes van ethisch werken die Boerman (2008) heeft opgesteld. Dit doe ik door secuur te werken en mijn werkstuk regelmatig met mijn critical friends en docent te bespreken. Ik ben transparant naar alle betrokkenen en ik informeer deze over mijn doel. Hierbij vertel ik ook wat de consequenties zijn van vrijwillig meewerken aan het onderzoek. Aan de school, de leerkrachten en de ouders vraag ik toestemming om met hun leerlingen/kinderen te werken. De gegevens die voortkomen uit het werken met leerlingen, interviews en enquêtes gebruik ik alleen voor mijn onderzoek.

3.6 Planningschema

In Bijlage 5 is mijn planningsschema voor mijn onderzoek te vinden.

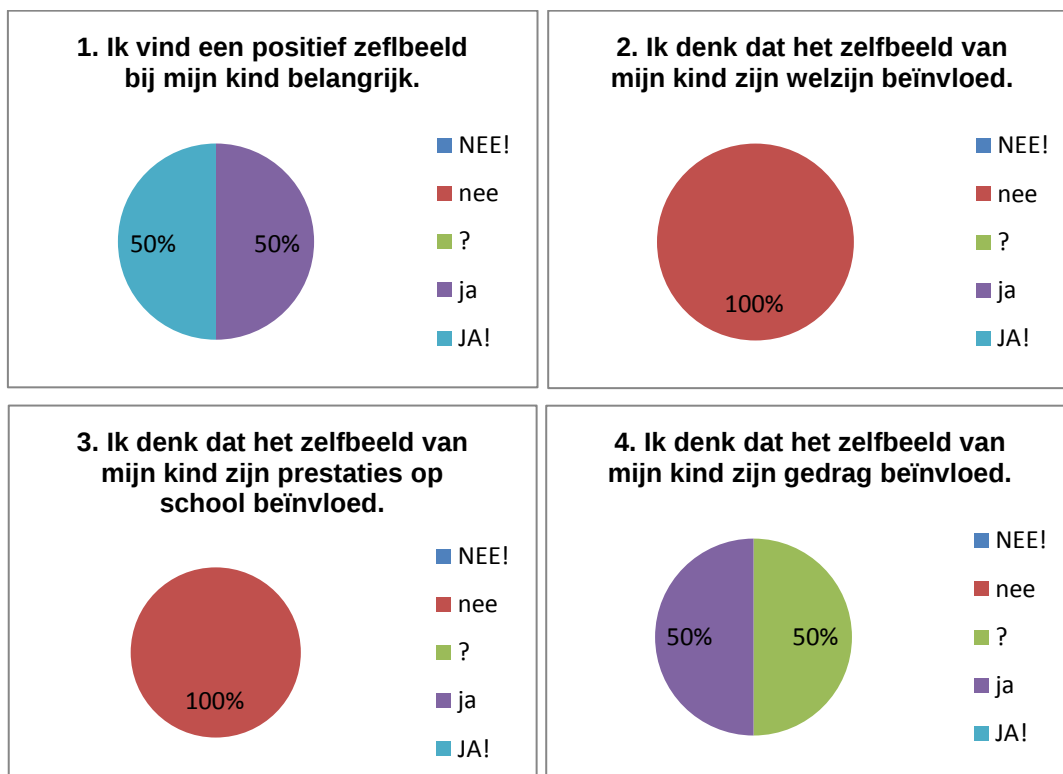
4. Data weergave, analyse en resultaat bespreking

In dit hoofdstuk geef ik het resultaat van de afgenomen enquêtes, interviews, zelfbeeldlijsten en beeldschetsen weer in paragraaf 4.1. In paragraaf 4.2 zal ik deze resultaten verder uitdiepen door ze te analyseren. Met dit hoofdstuk betrek ik de praktijk uit de triangulatie in mijn onderzoek.

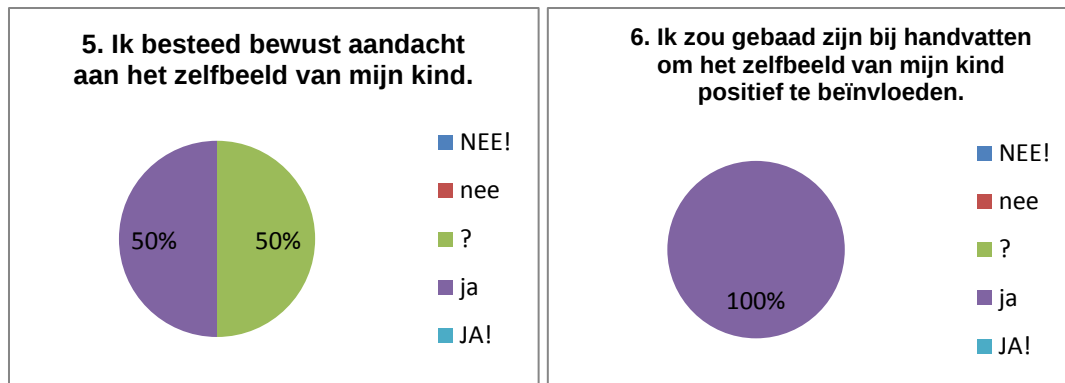
4.1 Data weergave

4.1.1 Enquêtes ouders

In deze paragraaf heb ik de resultaten van de enquête die ik bij ouders van de leerlingen die ik heb begeleid weergegeven in een cirkeldiagram. Dit omdat ik van mening ben dat de resultaten hiermee in een opslag duidelijk zijn. Deze resultaten en die van paragraaf en 4.1.2 neem ik mee in het beantwoorden van de eerste deelvraag.¹⁴

¹⁴ Wat is de meerwaarde van het hebben van een positief realistisch zelfbeeld bij leerlingen uit de onderbouw?

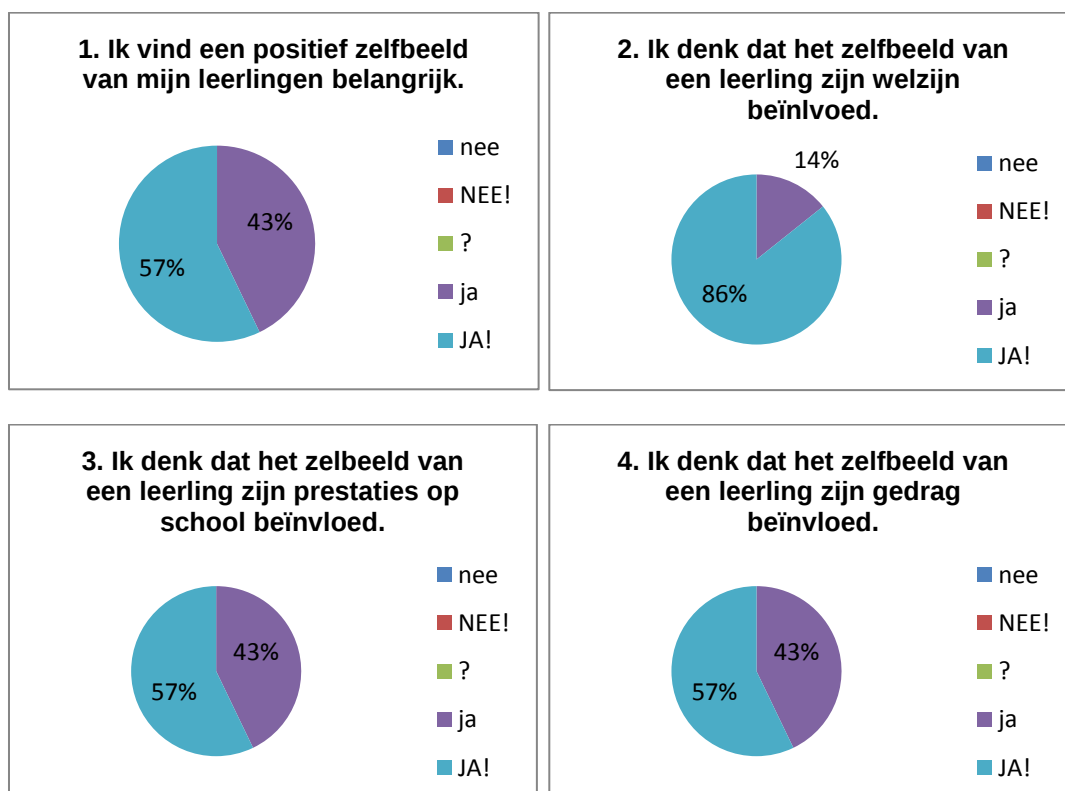

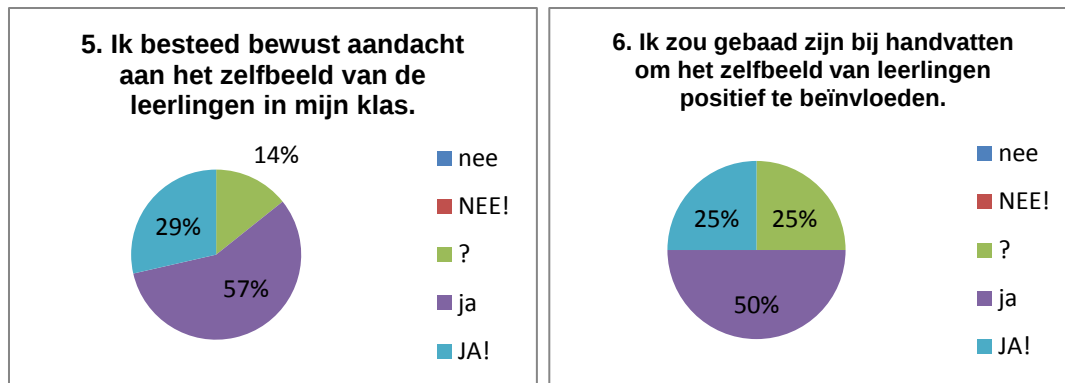
Figuur 1: Enquêtes ouders

4.1.2 Enquêtes leerkrachten

Hier heb ik de resultaten van de enquête die ik bij de leerkrachten van basisschool Mijn Tuin heb afgenomen weergegeven in een cirkeldiagram.

In paragraaf 4.2.1 heb ik de uitkomsten van deze enquête en de enquête die ik bij de ouders heb afgenomen geanalyseerd.

Figuur 2: Enquêtes leerkrachten

4.1.3 Interviews met experts

In onderstaand schema geef ik kort de antwoorden die Den Boer (2012) en Hensen (2012)¹⁵ in het interview hebben gegeven weer.¹⁶ Deze antwoorden heb ik toegespitst op de voor mij belangrijke kernwoorden. In het schema heb ik belangrijke woorden dikgedrukt. De analyse van dit interview staat in paragraaf 4.2.2. Het interview draagt bij aan het beantwoorden van deelvragen 3 en 4.¹⁷

Kernwoord	Den Boer (2012)	Hensen (2012)
Effect Deugdenproject	Kinderen komen in hun kracht . Ze groeien in hun zelfvertrouwen , eigenwaarde en bewustzijn . Deugden geven kinderen gereedschap om eigen keuzes te maken. In het contact met anderen kan er veel verbeteren.	Kinderen, maar ook de volwassenen, staan snel open en komen bij hun innerlijke kracht . Er ontstaat veerkracht en dan is er ruimte voor verandering . Door het gebruik van deugden krijgt iemand grip op wie hij is en waarom hij doet wat hij doet.
Effect Deugdenproject in schoolsituatie	Sinds ik met het Deugdenproject werk heerst er een andere sfeer in de klas. Leerlingen worden socialer in hun omgang met elkaar.	Het Deugdenproject brengt rust en harmonie in een school. Het team en de leerlingen functioneren in hun kracht, ze komen tot innerlijke rust. Het leefklimaat wordt beter waardoor ook het leerklimaat verbetert .
Inzet personen	Het beste resultaat wordt bereikt als naast mij ook de ouders en de leerkracht meewerken aan het Deugdenproject.	Het meest effectief is als hele schoolteam en de ouders meedoen. Het beste zou zijn dat het Deugdenproject door alle opvoeders waar het kind mee in contact staat wordt opgenomen.
Frequentie	Het is belangrijk dat zodra de mogelijkheid zich voordoet eraan gerefereerd wordt.	Het beste is als het altijd en overal ingezet wordt.
Inzet strategieën	Ik gebruik alle vijf de strategieën maar het erkennen van deugden gebruik ik het meest. Dit heeft al veel effect. Ook het stellen van grenzen vind ik een belangrijke strategie omdat deugden ook je grenzen worden.	Ik gebruik alle vijf de strategieën.

¹⁵ Namen weergegeven met toestemming.

¹⁶ De interviews zijn uitgewerkt te vinden in bijlage 10.

¹⁷ Deelvraag 3: Wat zeggen de literatuur en de praktijk over het effect van het Deugdenproject?
Deelvraag 4: Welke strategieën uit het Deugdenproject volg ik? En waarom?

4.1.4 Beginsituatie Amy¹⁸

Aan de hand van de zelfbeeldlijst van Kool (2010) geeft Amy¹⁹ aan dat ze vaak bazig, vervelend, behulpzaam, verdrietig, gemeen en snel boos is. Ook geeft ze aan dat ze veel vriendjes heeft. Ze geeft tijdens dit gesprek aan dat ze wil leren minder snel boos te zijn en te willen leren afwassen. Amy vertelt dat het boos zijn haar verdrietig maakt en dat ze het 'stom' van zichzelf vindt. Bij de zelfbeeldschaal van Jeninga (2009) scoort ze op alle genoemde zaken positief. Er zijn echter bij deze zelfbeeldschaal geen uitspraken omtrent boos zijn. Haar moeder en de leerkracht geven beiden aan dat ze leergierig is en meestal goed met anderen kan omgaan. Ze herkennen beiden de boosheid die Amy zelf aangeeft.

In bijlage 7 zijn de beeldschets en de zelfbeeldlijsten te vinden waarop ik de beginsituatie van Amy baseer.

4.1.5 Resultaat Deugdenproject Amy

Samen met Amy heb ik de deugd zachtaardigheid uitgewerkt en aangeleerd door middel van een zachte poppenkastpop, contrastpoppenspel (Reader Drama, 2012), plaatjesspin schilderen, de emotie die zachtaardig bij haar teweeg brengt schilderen, plaatjesspin maken met zachtaardige gedragingen. De leerkracht en de moeder van Amy heb ik ingeschakeld voor het Deugdenproject (2008) door ze deugdenhartjes te geven waarop ze iedere dag iets konden schrijven wat Amy zachtaardig deed. Deze hartjes bespraken we tijdens de sessies. Ook heeft Amy iedere sessie met twee klasgenoten de deugd zachtaardigheid verder onderzocht door middel van een expressievorm zie bijlage 9. voor de uitwerking hiervan. In alle ondersteuningssessies stond het oplossingsgerichte werken (Cauffman & Dijk, 2009) centraal doordat de door Amy zelf ingebrachte zachtaardige gedragingen werden uitgediept. De sessieplannen met evaluatie staan bijlage 9.

Na de vierde sessie heb ik nogmaals een beeldschets²⁰ van Amy gemaakt. Amy liet zien in de Zelfbeeldlijst van Kool (2010) dat ze zichzelf veel minder boos, bazig, gemeen, verlegen en vervelend vond. Ook vindt ze zichzelf aardiger, netter, is ze

¹⁸ Met het weergeven van de beginsituatie en daarna het resultaat van het Deugdenproject kan ik meten welke vorderingen Amy en Rensley hebben gemaakt. Zo kom ik tegemoet aan deelvraag zes; Wat zijn de vorderingen van twee leerlingen uit de onderbouw die ik heb begeleid vanuit het Deugdenproject gedurende 5 weken? En hoe breng ik deze vorderingen in beeld zodat het team van basisschool Mijn Tuin hier hun voordeel mee kan doen?

¹⁹ Amy is een geanonimiseerde naam.

²⁰ De zelfbeeldlijsten en beeldschets voor deze eindmeting staan ingevuld in bijlage 11.

meer trots op zichzelf en durft ze meer. Ze vindt zichzelf nog even behulpzaam, onhandig, ze vindt huilen nog evenveel bij haar passen net als het hebben van vriendjes. De zelfbeeldlijst van Jeninga (2009) is ongewijzigd. Amy vertelt dat ze zichzelf zachtaardiger vindt. Haar moeder herkent dit. Ze geeft aan dat Amy thuis minder boos is en haar meer helpt dan voor de begeleiding. Amy is volgens haar aanspreekbaar op haar zachtaardigheid. De moeder en leerkracht van Amy vertellen dat in de eerste drie weken van het project Amy minder boos is dan in de laatste week. Volgens haar moeder komt dit omdat de 'nieuwigheid' eraf is. De leerkracht geeft aan dat Amy door haar zachtaardigheid minder boos wordt op klasgenootjes, toegelijker is en goed samenspeelt.

4.1.6 Beginsituatie Rensley

Aan de hand van de zelfbeeldlijst van Kool (2010) geeft Rensley²¹ aan dat hij erg netjes en beleefd, bang, vervelend, behulpzaam, verlegen, verdrietig is. Ook geeft hij aan veel te durven en dat hij snel huilt. Hij wil graag leren minder bang te zijn, durven vriendjes te maken en durven aan werktaken te beginnen. Het niet hebben van vriendjes maakt hem verdrietig. De leerkracht en de moeder geven aan dat hij goed kan rekenen. Als sterk punt noemt de leerkracht ook nog zijn zelfreflectie en gevoeligheid voor complimenten. Zijn moeder geeft aan dat hij goed kan nadenken. Beiden geven aan dat ze een zorg hebben over de omgang van Rensley met anderen, hij speelt niet vaak met anderen. Dit gaf Rensley aan bij de zelfbeeldlijst van Kool en de zelfbeeldlijst van Jeninga (2009). Uit die laatste lijst blijkt dat Rensley denkt dat anderen hem niet aardig vinden. De moeder van Rensley geeft aan dat hij vaak bang is, dit gaf hij zelf ook aan bij de zelfbeeldlijst van Kool. De leerkracht geeft ook aan dat Rensley niet aan de taak begint als hij het denkt niet goed te snappen. Dit is één van zijn leerdoelen. In bijlage 8 zijn de beeldschets en de zelfbeeldlijsten te vinden waarop ik deze beginsituatie baseer.

4.1.7 Resultaat Deugdenproject Rensley

Zoals in de sessieplannen in bijlage 10 heb ik verschillende activiteiten met Rensley en een aantal klasgenoten ondernomen. We hebben een contrastpoppenspel gedaan (Reader Drama, 2012), woordspin gemaakt, emotie geschilderd, schaalvraag behandeld in drie sessies (Jong & Berg, 2001), poppenkastspiegelspel (Reader

²¹ Rensley is een geanonimiseerde naam.

Drama, 2012), verhaal voorlezen, moedspel²² en plaatjeswoordspin. Dit met het doel de deugd moed in te zetten zodat Rensley aan een lastige taak durft te beginnen en een vriendje te spelen durft te vragen. Zijn leerkracht en moeder heb ik ingezet door ze moed-giraffes te geven waarop ze iedere dag een moedige actie van Rensley konden schrijven en dit met hem bespreken. Zijn moeder heeft dit niet gedaan, zijn leerkracht driemaal.

Het resultaat van deze interventies is dat Rensley op de zelfbeeldlijst van Kool (2010) zichzelf inschaalt als minder bang, aardiger, minder vervelend, minder verdrietig, trotser, minder onhandig, minder huilen, meer vriendjes, meer zegt wat hij vindt en minder snel boos is. Hij vertelt dat hij trots is dat hij een vriend durft te maken. Bij de zelfbeeldlijst van Jeninga (2009) scoort hij nu op alles positief, ook op de punten over snel leren, makkelijk vrienden maken, goed kunnen doorwerken, blij zijn en anderen vinden mij aardig waarbij hij eerst antwoordde met 'nee'. In bijlage 12 zijn de beeldschets en zelfbeeldlijsten te vinden waarop ik deze eindmeting baseer.

4.2 Data Analyse

4.2.1 Enquêtes leerkrachten en ouders

In onderstaande tabel vergelijk ik de uitkomsten van de enquêtes die door de ouders en leerkrachten zijn ingevuld. De cijfers in de tabel corresponderen met de cirkeldiagrammen in paragraaf 4.1.1 en 4.1.2.

Enquêtevraag	Vergelijking
1. Ik vind een positief zelfbeeld bij mijn kind/leerling belangrijk.	Vijftig procent van de ouders vindt dit erg belangrijk tegenover zevenenvijftig procent van de leerkrachten. Drieënveertig procent van de leerkrachten en vijftig procent van de ouders vinden dit belangrijk .
2. Ik denk dat het zelfbeeld van mijn kind/leerling ook zijn welzijn kan beïnvloeden.	Alle ouders denken dat het zelfbeeld geen invloed heeft op het welzijn van hun kind. Veertien procent van de leerkrachten denkt dat dit invloed heeft. Zesentachtig procent denkt dat het zelfbeeld sterke invloed heeft op het welzijn van een leerling.
3. Ik denk dat het zelfbeeld van mijn kind/leerling zijn prestaties kan beïnvloeden.	Alle leerkrachten denken dat dit waar is (achtenveertig procent denkt dat het zelfbeeld invloed heeft op de prestaties en zevenenvijftig procent denkt dat dit veel invloed heeft). Hier tegenover staat de honderd procent van de ouders die denken dat het zelfbeeld geen invloed heeft op de prestaties van de leerling.
4. Ik denk dat het zelfbeeld van mijn kind/leerling zijn	Vijftig procent van de ouders weet niet of het zelfbeeld invloed heeft op het gedrag, de andere vijftig procent denkt dat dit wel het geval is. Drieënveertig procent van de leerkrachten denkt dit ook. Zevenenvijftig procent van de

²² Een spel waarbij er met blinddoek op een route gelopen moet worden, je moet de ander vertrouwen. Moed wordt ingeschakeld omdat je de ander moet vertrouwen én niets kan zien.

gedrag kan beïnvloeden.	leerkrachten denkt dat het zelfbeeld het gedrag van de leerling sterk beïnvloed .
5. Ik besteed bewust aandacht aan het zelfbeeld van mijn kind/de leerlingen uit mijn klas.	Vijftig procent van de ouders en veertien procent van de leerkrachten weten niet of ze dit bewust doen. Vijftig procent van de ouders en zevenenvijftig procent van de leerkrachten geeft aan wel bewust aandacht te besteden aan het zelfbeeld van hun kind/leerlingen. Negenentwintig procent van de leerkrachten geeft aan dit vaak te doen.
6. Ik zou gebaad zijn bij handvatten om het zelfbeeld van mijn kind/leerling positief te beïnvloeden.	Alle ouders en vijftig procent van de leerkrachten geven aan handvatten te willen . Vijfentwintig procent van de leerkrachten geeft dit aan niet nodig te hebben en nog eens vijfentwintig procent van de leerkrachten geeft aan geen antwoord te weten op deze stelling.

4.2.2 Interviews met experts

In onderstaand schema analyseer ik de gegeven antwoorden uit 4.1.3, ik vergelijk de antwoorden van de twee experts waardoor ik hier in het volgende hoofdstuk conclusies uit kan trekken.

Kernwoord	Overeenkomsten	Verschillen
Effect Deugdenproject	Kinderen komen in hun kracht en het zelfbewustzijn groeit door het gebruik van deugden. De veerkracht waar Hensen (2012) over spreekt bestaat mede uit zelfvertrouwen en eigenwaarde wat Den Boer (2012) ook als effect van het Deugdenproject ziet.	Den Boer (2012) spreekt over kinderen en Hensen (2012) geeft aan dat het project ook effect heeft op volwassenen . Den Boer stelt dat het Deugdenproject ook als effect heeft dat kinderen eigen keuzes kunnen maken. Hensen zegt dat het ook ruimte voor verandering teweeg brengt.
Effect Deugdenproject in schoolsituatie	Beiden spreken over een verbeterd leefklimaat in de school als effect van het Deugdenproject.	
Inzet personen	Ouders en de leerkracht moeten meewerken om een goed resultaat te bereiken met het Deugdenproject.	Hensen trekt het Deugdenproject nog verder, ze zou het liefst zien dat alle opvoeders waar een kind mee in contact staat mee zouden doen.
Frequentie	Beiden geven aan dat het Deugdenproject het beste effect geeft als het zo vaak mogelijk wordt ingezet.	
Inzet strategieën	Den Boer en Hensen geven aan alle vijf de strategieën van het Deugdenproject in te zetten.	

4.2.3 Beginsituatie Amy

In het schema op de volgende bladzijde analyseer ik de beginsituatie die in paragraaf 4.1.4 heb gemaakt. De dikgedrukte woorden zijn kernwoorden die relatie hebben met de deugd 'zachtaardigheid'.

Naam: Amy	Deugd: Zachtaardigheid: Een manier van handelen en spreken waarbij je rekening houdt met anderen en vriendelijk voor hen bent. (Kavelin-Popov, 2008) Toelichting keuze deugd: Door de inzet van deze deugd wil ik bereiken dat Amy minder boos wordt op haar vriendjes in de klas en dat daardoor haar zelfbeeld ook positief wordt beïnvloed.	
	Opvallend positief	Opvallend negatief
Zelfbeeldlijst Kool (2010) ²³	Behulpzaam , niet onhandig, vriendjes.	Bang, bazig, vervelend, niet trots, verdrietig, gemeen, huilen, snel boos, weinig durven, weinig slapen.
Zelfbeeldlijst Jeninga (2009) ²⁴	Ik leer snel, ik ben behulpzaam .	
Ouder ²⁵	Amy kan snel onthouden, is leergierig, kan goed met anderen omgaan en danst graag.	Ze is snel afgeleid, duurt lang voordat iets doordringt en ze is vaak boos op mij.
Leerkracht	Is leergierig, neemt zelf verantwoordelijkheid, kan reflecteren op zichzelf, kan relativeren, ziet oorzaak en gevolg, wilt graag anderen helpen, durft om hulp te vragen, wilt veel zelf doen.	Haar werk kan meer inhoud hebben, ze wordt snel boos als iets niet volgens haar plan gaat.
Overeenkomsten	Het leren en behulpzaamheid worden door alle partijen als een positief punt gezien.	Alle drie de partijen zien haar boosheid als een opvallend negatief punt.

4.2.4 Beginsituatie Rensley

In onderstaand schema analyseer ik de beginsituatie die in paragraaf 4.1.6 heb gemaakt. De dikgedrukte woorden hebben relatie met de deugd 'moed'.

Naam: Rensley	Deugd: Moed: dat je je dapper gedraagt als je bang bent, je doet wat er moet gebeuren en dat je doorgaat, al zou je liever opgeven. (Kavelin-Popov, 2008) Toelichting keuze deugd: Door deze deugd in te zetten wil ik samen met Rensley bereiken dat hij durft vriendjes te maken en aan een leertaak te beginnen zodat door deze succeservaringen ook zijn zelfbeeld positief wordt beïnvloed.	
	Opvallend positief	Opvallend negatief
Zelfbeeldlijst Kool (2010)	Netjes en beleefd, veel durven .	Bang, vervelend, verdrietig, huilen, geen vriendjes, snel boos, verlegen..
Zelfbeeldlijst Jeninga (2009)	Ik ben goed in sport, ik ben behulpzaam.	Ik maak niet makkelijk vrienden en hiermee ga ik niet vooruit.
Ouder	Hij kan goed nadenken en is goed in rekenen en sporten.	Hij speelt niet met anderen en hij is vaak bang.
Leerkracht	Met rekenen scoort hij goed, als hij zeker is dat hij en taak snapt begint hij.	Als hij denkt iets niet te kunnen begint hij niet. Hij heeft geen vriendjes en weinig

²³ Bij de zelfbeeldlijst van Kool (2010) is opvallend positief dat een leerling positieve gedraging met vier hokjes en een negatieve gedrag met 1 hokje aanduidt. Deze hokjes geven aan hoezeer een leerling vindt dat deze gedrag bij hem past. Opvallend negatief is daarom dat de leerling een negatieve gedraging met vier hokjes en een positieve gedraging met vier hokjes aanduidt.

²⁴ Opvallend positief is bij de zelfbeeldlijst van Jeninga (2009) als een leerling ja antwoordt op de stelling en aangeeft bij 'de beste' of 'zeer goed' te horen. Opvallend negatief is als de leerling nee antwoordt op de stelling en aangeeft dat dit ook niet verandert..

²⁵ Bij leerkrachten en ouders is opvallend positief een eigenschap van de leerling die zij als waardevol zien en opvallend negatief een eigenschap die zij als probleem ervaren.

		zelfvertrouwen.
Overeenkomsten	Moeder en leerkracht vinden dat hij goed kan rekenen.	Alle drie delen ze de zorg dan Rensley geen vriendjes heeft. Rensley en zijn ouder geven aan dat hij vaak bang is. De leerkracht ziet dit in de klas doordat hij niet aan een taak durft te beginnen die lastig lijkt.

4.2.5 Eindmeting Amy

In onderstaand schema analyseer ik de resultaten die in paragraaf 4.1.5 heb gemaakt. De dikgedrukte woorden hebben relatie me de deugd 'zachtaardigheid'

Naam: Amy	Deugd: Zachtaardigheid	
	Opvallend positief	Opvallend negatief
Zelfbeeldlijst Kool (2010)	Netjes/beleefd , niet bang, aardig, behulpzaam , trots/tevreden, niet gemeen , niet onhandig, vriendjes , slapen, veel durven, vragen als ik iets niet weet, niet verlegen. N.B.: Bij de eerste zelfbeeldlijst van Kool (2010) vond ze snel boos erg bij zichzelf passen, nu staat het kruisje op het tweede hokje dat betekent dat ze het een beetje bij haar past.	
Zelfbeeldlijst Jeninga (2009)	Ik leer snel, ik maak makkelijk vrienden, ik zie er leuk uit, ik kan goed met de leraar opschieten , ik kan goed doorwerken, ik ben behulpzaam , ik ben vaak blij en ik ben goed in sport.	
Ouder	Maakt snel vriendjes , kan goed samenspelen . Ze is leergierig en meer blij. Ook is ze zachtaardiger geworden, ze helpt me meer en is veel minder boos .	Ze is nog steeds boos op mij. Ze is snel afgeleid.
Leerkracht	Eerst was ze minder boos en zette ze haar zachtaardigheid goed in. Ze kan op haar eigen gedrag reflecteren het een situatie relativeren.	Als iets niet volgens haar plan verloopt wordt ze emotioneel.
Overeenkomsten	Leerkracht en ouder merkten in de eerste drie weken van het project dat Amy daadwerkelijk zachtaardig deed. Amy en haar ouder vinden beiden dat ze goed met vriendjes om kan gaan.	In de vierde week werd het zachtaardig zijn minder vonden de leerkracht en ouder.

4.2.6 Eindmeting Rensley

In onderstaand schema analyseer ik de resultaten die in paragraaf 4.1.7 heb gemaakt. De dikgedrukte woorden zijn kernwoorden die relatie hebben met de deugd 'moed'.

Naam: Rensley	Deugd: Moed	
	Opvallend positief	Opvallend negatief
Zelfbeeldlijst Kool (2010)	Netjes/beleefd, aardig, niet vervelend, behulpzaam, trots/tevreden, niet huilen, veel durven, zeggen ik vind, vragen als ik iets niet weet. N.B. Bij de eerste zelfbeeldlijst had hij vier hokjes aangekruist bij bang zijn, nu nog twee. En waar hij eerst aangaf geen vriendjes te hebben zegt hij nu dat dit woord al veel bij hem pas. Hij heeft twee vrienden gemaakt.	Verlegen, bazig.
Zelfbeeldlijst Jeninga (2009)	Ik ben goed in sport, leer snel, maak makkelijk vrienden , zie er leuk uit, kan goed met de leraar opschieten, ik ben behulpzaam, ik haal goede cijfers, ze vinden mij wel aardig	
Ouder	Hij vertelde thuis over een vriendje . Hij is minder bang , hij durft het toilet door te spoelen en vindt het donker minder spannend.	Hij is nog bang voor spinnen.
Leerkracht	Hij speelt nu samen met anderen op bepaalde momenten. Hij begint nu vaak aan een taak, al vindt hij deze lastig. Hij zet dus zijn moed in.	Hij heeft nog geen vriendjes, hij lijkt sociaal onhandig.
Overeenkomsten	Rensley en zijn leerkracht geven aan dat hij meer samenspeelt en dat hij minder bang is. Zijn leerkracht ziet dat hij minder bang is doordat hij sneller aan een lastige taak begint. Rensley en zijn moeder geven beiden aan dat hij een vriendje heeft.	

5. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk verbind ik de theorie uit hoofdstuk 2, het onderzoek in de praktijk uit hoofdstuk 4 met mijn eigen gedachten en bevindingen zodat de triangulatie samenkomt. Allereerst beantwoord ik de deelvragen waarna ik de hoofdvraag beantwoord en aanbevelingen doe voor het werken met het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) op school.

5.1 Meerwaarde positief realistisch zelfbeeld

Mijn overtuiging is dat een leerling met een positief zelfbeeld durft te leren en daardoor kan ontwikkelen. Dit komt omdat het niet belemmerd wordt door negatieve gedachten waardoor de weg naar successen in de schoolcarrière en ontwikkeling openligt. Jeninga (2009), Lieshout (2009), Bongaards & Sas (2009) en Rogers (2007) onderschrijven dat een positief zelfbeeld essentieel is voor een goede ontwikkeling en een succesvolle schoolloopbaan van een leerling. Ook de leerkrachten van Mijn Tuin en de deugdenexperts Hensen en Den Boer (2012) zijn het hiermee eens. De geënquêteerde ouders denken dat het zelfbeeld van hun kind geen invloed heeft op zijn prestaties.

Rogers (2007) stelt daarnaast dat leerlingen met een positief evenwichtig zelfbeeld vertrouwen hebben om een eigen weg te kiezen. Jeninga (2009), Hensen (2012) en Den Boer (2012) denken dat een positief zelfbeeld bij leerlingen een positief welzijn als resultaat heeft. Alle geënquêteerde leerkrachten, maar geen van de ouders denkt dat het zelfbeeld van leerlingen invloed heeft op het hun welzijn.

5.2 Criteria methode Sociaal-emotionele ontwikkeling

Het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) heeft tussendoelen voor leerlingen op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling vastgesteld. In groep 1 en 2 is het doel dat leerlingen weten dat iedereen uniek is. In groep 3 en 4 behoren leerlingen hun eigen mogelijkheden, kenmerken, wensen, gevoelens, beperkingen en voorkeuren te ontdekken. (SLO Sociaal emotioneel, 2012) Het Deugdenproject streeft deze doelen na door het inzetten van de vijf strategieën (Kavelin-Popov, 2008): 1. Spreek de taal der deugden, 2. Herken leermomenten, 3. Stel duidelijke grenzen, 4. Eer de geest (Of 'Neem tijd voor rust, reflectie en bezinning'), 5. Wees

een kameraad (Of: 'Bied actief aandacht'). Voor verdere uitwerking van het gebruik van de vijf strategieën om de door SLO gestelde doelen te behalen verwijs ik naar paragraaf 2.4. In paragraaf 2.1 is te lezen dat het Deugdenproject tegemoetkomt aan de drie basisbehoeften van Stevens²⁶ (Jeninga, 2008) die ervoor zorgen dat leerlingen zich kunnen ontwikkelen.

5.3 Effect Deugdenproject

Mijn ervaring met het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) is dat leerlingen door het inzetten van een aangeleerde deugd en de positief bevestigende reactie hierop van de leerkracht, ouder of mijzelf een positiever zelfbeeld krijgen, zelfs in een korte tijd. De positieve reactie die op het inzetten van de deugd volgt maakt volgens mij dat het een succeservaring wordt omdat leerlingen waardering van anderen nodig hebben om een positief zelfbeeld te ontwikkelen (Rogers, 2007) (Bongaards & Sas, 2008) Den Boer (2012) en Hensen (2012) herkennen mijn ervaring. Zij geven aan dat leerlingen in hun kracht komen waardoor er zelfvertrouwen, eigenwaarde en bewustzijn ontstaat. Hierdoor is er ook ruimte voor verandering bij de leerling. In de artikelen die ik in paragraaf 1.5 en 2.2 noem wordt positieve gedragsverandering als grootste effect genoemd. (Amerongen, 2011) (Ghaeminia, 2011)

Omdat ik twee individuele leerlingen heb begeleid weet ik niet wat het effect van het Deugdenproject op schoolniveau is. Den Boer (2012) zegt hierover dat de sfeer in de klas en op school positief veranderd sinds ze het Deugdenproject inzet. Als grootste effect noemt ze de sociale omgang met elkaar. Hensen (2012) heeft als aanvulling daarop dat het leef- en leerklimaat verbetert binnen een school doordat leerlingen, leerkrachten en ouders deugden inzetten. Dit maakt het Deugdenproject handelingsgericht (Pameijer & Beukering, 2006) omdat deze drie betrokkenen samen hetzelfde doel nastreven.

5.4 Strategiegebruik

Zoals ik in paragraaf 2.1 beschreven heb maakt het Deugdenproject gebruik van vijf strategieën. Kavelin-Popov (2008) zegt dat het Deugdenproject het meest effectief is wanneer deze vijf strategieën worden ingezet. De vijf strategieën zijn in dit hoofdstuk te vinden bij paragraaf 5.2. Den Boer (2012) en Hensen (2012) onderschrijven

²⁶ De drie basisbehoeften van Jeninga zijn: Relatie, competentie en autonomie.

beiden het effect hiervan maar stellen dat alleen het gebruik van de eerste strategie: 'Het spreken van de taal der deugden' al veel effect heeft. Hensen gaf mij als tip om strategieën één voor één in te zetten zodat ik de tijd heb me hierin te ontwikkelen. Daarom kies ik ervoor om de eerste drie reeds door mij ontwikkelde strategieën in te zetten en de laatste twee mijzelf tijdens mijn onderzoek eigen te maken. Door deze bij iedere sessie minstens éénmaal bewust in te zetten.

5.5 Toevoegingen aan het Deugdenproject

Omdat ik het erg belangrijk vind dat de leerling, ouders en leerkracht betrokken worden bij de begeleiding werk ik volgens het handelingsgericht werken (Pameijer & Beukering, 2006) Dit is terug te zien in de beeldschets die ik samen met deze drie betrokkenen heb gemaakt. Een andere aanvulling die ik maak op het Deugdenproject (Kavelin-Popov) is oplossingsgericht werken (Jong & Berg, 2001) (Cauffman & Dijk, 2009) waarbij de leerling zelf doelen stelt en de inhoud hiervan bepaald. Ik vind dit een fijne manier van werken omdat de leerling eigenaar wordt van zijn eigen proces en doelen stelt die voor hem belangrijk zijn. (Jong & Berg, 2001)²⁷ Doordat het Deugdenproject sterk gericht is op het aanleren van gedrag kan ik zeggen dat het project binnen de stroming van de leertheorie valt. (Molen, Perreijn & Hout, 2007) Door het inzetten van oplossingsgerichte strategieën kom ik tegemoet aan de behoefte van leerlingen waardoor ik daarnaast de humanistische psychologie inzet.

5.6 Vorderingen leerlingen

Beide leerlingen die ik heb begeleid met het Deugdenproject scoren positiever op de zelfbeeldlijst van Kool (2010) en uitsluitend positief op de zelfbeeldlijst van Jeninga (2008) na de vier sessies. Ook schalen zij zichzelf in op een tien (Cauffman & Dijk, 2009), wat betekent dat ze hun gestelde doel hebben behaald. Opvallend vind ik dat de positieve gedragingen die ze zichzelf toekennen niet allemaal worden ervaren door de leerkrachten. Zoals Rogers (2007) aangeeft is het zelfbeeld de mate waarop iemand zichzelf ervaart. De waarnemingen en ervaringen van de leerling zijn de enige werkelijkheid voor hem. (Rogers in Zimbardo, Jonhson & McCann, 2009) Het belangrijkste resultaat vind ik daarom de vorderingen van het zelfbeeld van de

²⁷ In Bijlage 13 worden de begrippen handelingsgericht werken en Oplossingsgericht werken verder belicht.

leerling in plaats van de ervaringen in gedrag door de leerkracht en ouders. Het gaat mij om de werkelijkheid van de leerling

Amy gaf voor de sessies aan dat ze wil leren om minder boos te zijn. De deugd die ik daarom met haar ging onderzoeken was 'zachtaardigheid'. Na de vier sessies en de ondersteuning van haar moeder en leerkracht geeft Amy aan minder en minder snel boos te worden. Daarnaast vindt ze zichzelf aardiger, netter, is ze trotser op zichzelf en durft ze meer. Andere positieve ontwikkelingen zijn dat ze zichzelf minder bazig, gemeen, verlegen en vervelend vindt na de sessies. Haar leerkracht en moeder vinden dat ze gedurende de eerste drie weken van de sessies wel zachtaardiger en dus minder boos is maar dat dit in de laatste week verandert. Haar moeder denkt dat dit komt doordat Amy houdt van nieuwe uitdagingen. Ik denk dat een blijvend resultaat van het Deugdenproject bereikt kan worden door het schoolbreed in te zetten. Wat denk ik ook helpt is niet een lange tijd op één deugd te richten maar nieuwe deugden aan te bieden en op de eerder ingezette deugden terug te blijven komen door ze positief te benoemen wanneer ze zich voordoen. Zo blijft de uitdaging bestaan. Hiermee wordt ook strategie 1: 'benoem deugden' ingezet. Den Boer (2012), Hensen (2012), Kavelin-Popov (2008) onderschrijven alle drie het belang van het schoolbreed (of klassenbreed) invoeren van het Deugdenproject om een goed resultaat te bereiken.

Het zelfbeeld van Amy is positief beïnvloed door middel van het Deugdenproject (Kavelin-Popov 2008).

Rensley gaf aan dat hij graag samen met mij wilde werken aan zijn angst. Hij had angst om vriendjes te maken en aan een lastige taak te beginnen. Hij had thuis ook last van angsten maar omdat ik het advies van Den Boer (2012) opvolg heb ik de begeleiding gericht op concrete situaties die zich in de school afspelen. Na de vier sessies waarin we de deugd moed hebben verkend geeft hij aan minder bang te zijn en vriendjes te maken. Hij vertelt dat voordat hij nu aan een lastige taak begint denkt aan zijn moed en het toch probeert. Hij vertelt dat hij nu twee vrienden heeft. Hij vindt dit eng maar doet het toch omdat hij net zo moedig is als 'Spiderman'. Zijn leerkracht en moeder erkennen dat hij minder bang is. Zijn leerkracht ziet dit doordat dat hij aan een taak begint en dat hij positief reageert op haar suggestie om zijn moed in te zetten. Zijn moeder vertelt dat hij thuis minder bang is in het donker. Ook geeft ze

aan dat hij thuis over vriendjes vertelt, de leerkracht vertelt dat hij in haar ogen geen vriendjes heeft maar wel met kinderen speelt. Andere positieve effecten van het Deugdenproject zijn dat Rensley zichzelf aardiger, minder vervelend, minder verdrietig, minder onhandig, minder huilerig, meer zegt wat hij vindt en minder snel boos vindt. Rensley vertelt dat hij trots op zichzelf is. Het zelfbeeld van Rensley is dus ook positief beïnvloed door het Deugdenproject. Ik denk dat dit effect nog groter kan zijn als de leerkracht en moeder intensiever hadden meewerken door bijvoorbeeld (meer) deugdenkaartjes in te vullen of vaker aan het onderwerp te refereren. Zo worden net als bij Amy de opvoeders van Rensley betrokken waardoor het effect van het project groter is. (Kavelin-Popov, 2008) (Hensen 2012). En er ook handelingsgericht gewerkt wordt. (Pameijer & Beukering, 2006)

De vorderingen van de leerlingen heb ik weergegeven in twee beeldschetsen: beginsituatie (paragraaf 4.2.3 en 4.2.4) en eindmeting (paragraaf 4.2.5 en 4.2.6). Hierin kunnen de leerkrachten en ouders het effect van het Deugdenproject lezen.

5.7 Hoofdvraag

In het antwoord op mijn hoofdvraag *“Hoe kan ik het Deugdenproject inzetten om het zelfbeeld van leerlingen uit de onderbouw van basisschool Mijn Tuin positief te beïnvloeden zodat ze leeruitdagingen aan durven gaan waardoor ze betere leerprestaties behalen?”* komen de belangrijkste zaken uit de eerder beantwoorde deelvragen samen.

Ik heb twee leerlingen uit de onderbouw van Mijn Tuin begeleid om het door hun gestelde doel te behalen op een oplossingsgerichte, sturende manier (Schlundt Bodien, 2008) manier. Zij bepaalden het doel, ik bepaalde de deugd die erbij paste. Vervolgens heb ik deze deugd op verschillende expressieve en creatieve manieren onderzocht met de leerlingen samen. Ik denk dat hier een kracht inschuilt omdat de leerling zo op een vrije manier de deugd verkend en hierbij zelf gedragingen kan bedenken die hierbij passen. (Jong & Berg, 2001) Om handelingsgericht (Pameijer & Beukering, 2006) te werken en het effect van het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) te vergroten heb ik ook de ouders en leerkrachten van de leerlingen ingeschakeld om mee te doen aan het project. De vier weken durende begeleiding heeft als resultaat dat beide leerlingen een positiever zelfbeeld hebben dan voor de

begeleiding. Dit kan als effect hebben dat ook de leerprestaties beter worden omdat ze leeruitdagingen aan durven gaan (Bongaards & Sas, 2008) (Rogers, 2007). Dit laatste effect heb ik niet gemeten. Dit komt wellicht omdat de begeleiding van te korte duur was om het effect ervan door te laten drukken in de volgende laag, 'het zelfbeeld'. Dit is positief beïnvloed maar heeft nog geen effect op de volgende stap: 'de leerprestaties'.

5.8 Aanbevelingen

Afgaande op de positieve resultaten van mijn onderzoek raad ik scholen aan om met het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) te werken om het zelfbeeld van hun leerlingen positief te beïnvloeden. Met oog op resultaten van andere gebruikers en experts raad ik het project ook aan als omgangsmethode zodat de omgang met elkaar positief gestimuleerd wordt. (Den Boer, 2012) (Wiersma, 2007)

Wanneer leerkrachten en directie met het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) willen werken raad ik aan om het project schoolbreed in te voeren en ook andere opvoeders van de leerlingen te stimuleren hiermee te werken. (Hensen, 2012) (Den Boer, 2012) (Kavelin-Popov)) Als aanvulling van het klassikale werken met de deugden kunnen leerlingen met een laag zelfbeeld extra ondersteuning krijgen van de Remedial Teacher waardoor het zelfbeeld positief beïnvloed wordt. De Remedial Teacher kan ook een ondersteunende rol hebben bij het Deugdenproject door het geven van adviezen over de inzet aan leerkrachten en ouders of het bewaken van de kwaliteit. Kavelin-Popov (2008) raadt aan alle vijf de strategieën te gebruiken (zie paragraaf 5.2). Een aanvulling die ik daarop maak is dat het belangrijk is jezelf de tijd te gunnen om deze eigen te maken (Hensen, 2012) en goed te kijken wanneer deze ingezet kunnen worden. Wat ik belangrijk vind is dat leerkrachten, ouders en andere opvoeders zich geïnspireerd voelen om de strategieën in te zetten. Ik denk namelijk dat het aan de persoonlijkheid en motivatie van een opvoeder ligt hoe vaak er aan het Deugdenproject wordt gerefereerd. Als iemand zich geïnspireerd voelt zal het Deugdenproject wortelen in zijn handelen waardoor het een prominente plaats krijgt en het effect het grootst is. Het wordt dan zoals Den Boer zegt (2012) *“de kapstok waaraan alles opgehangen wordt in de klas”*. Hierin kan de Remedial Teacher een invloedrijke rol spelen door het verzorgen van interactieve informatiebijeenkomsten aan leerkrachten, ouders en andere opvoeders. Het samenwerken met deze partijen maakt het project ook handelingsgericht. (Pameijer & Beukering, 2006) Ik beveel aan

om de Remedial Teacher oplossingsgerichte gesprekken te laten voeren met leerkrachten en leerlingen die kunnen leiden tot na te streven deugden. Deze worden aan de hand van de ideaalsituatie vastgesteld. (Cauffman & Van Van Dijk, 2009) De Remedial Teacher is dus breed in te zetten bij het Deugdenproject.

6. Reflectie en discussie

In dit hoofdstuk reflecteer ik op mijn onderzoek en kaart ik discussiepunten aan.

6.1 Procesreflectie

Het proces van het schrijven van een meesterstuk begon bij het zoeken van een onderwerp. Snel wist ik dat ik mijn onderzoek wilde doen op sociaal-emotioneel gebied en dan met name het zelfbeeld van jonge leerlingen. Via Den Boer kwam ik op het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) waarna ik aan het onderzoek kon beginnen. Het literatuuronderzoek was voor mij een bevestiging van wat ik reeds dacht: leerlingen hebben een positief zelfbeeld nodig om te kunnen ontwikkelen op school. (Bongaards & Sas, 2008) Het literatuuronderzoek gaf mij de kans om mij te verdiepen in het Deugdenproject, een methode die ik hiervoor nog niet kende. Ik was direct enthousiast door de positieve benadering van leerlingen en hun opvoeders. Een positieve benadering past bij mij waardoor ik nog gemotiveerder was om met het project te starten. Het opzetten van mijn onderzoek vond ik lastiger. Door het volgen van Harinck (2010) en de tips van mijn begeleidster Müller kon ik dit hoofdstuk volledig maken. Müller gaf mij bijvoorbeeld de tip om naast leerlingen, leerkrachten en experts ook het SLO en ouders te betrekken bij het beantwoorden van deelvragen zodat mijn onderzoek van veel kanten belicht zou worden. Hierdoor kreeg mijn onderzoek meer diepgang. De uitvoering van mijn onderzoek vond ik erg interessant omdat ik hierbij met alle meewerkende partijen in gesprek kon en het uiteindelijke effect van het Deugdenproject bij de twee begeleidde leerlingen kon meten. Tijdens het werken met leerlingen individueel en in een groepje merkte ik dat mijn passie ligt bij het begeleiden van leerlingen die dit nodig hebben. De sessieplannen die ik voor Amy en Rensley had ontworpen heb ik tevens voor de module Drama en expressie als orthopedagogisch middel ingezet. Dit omdat ik tijdens de sessies een aantal drama- en expressieve werkvormen heb gebruikt. Dat docente Van der Kamp me hiervoor met een acht beoordeelde vond ik een fijne bevestiging dat ik de twee leerlingen op een goede manier aan het begeleiden was zodat dit ook meer kans op een positief effect gaf. Het samenwerken met leerkrachten en ouders in een adviserende rol was voor mij nieuw. Ik vond dit daarom spannend, gelukkig hadden de leerkrachten en ouders direct een positieve reactie. Helaas waren in de uitvoering niet alle partijen even betrokken. De lering die ik hieruit kan trekken is dat ik wellicht

helderder in mijn communicatie naar deze partijen toe moet zijn. Ik zou ze naast de wekelijkse brief die meeging naar huis en de overlegmomenten met de leerkracht in overleg met betrokkenen andere/beter passende manieren van overleg kunnen inplannen. In een volgend begeleidingsmoment via het Deugdenproject zou ik de ouders en leerkrachten inlichten over hoe het ook hen kan beïnvloeden. Ik zou meer dan de eerste en tweede strategie²⁸ uitleggen zodat ze meer achtergrond informatie hebben en wellicht geïnspireerd en gestimuleerd worden om dit uit te voeren. In mijn discussie zal ik dit onderwerp nog aan bod laten komen. Het uitwerken van de verzamelde data kreeg vorm met name dankzij Müller die vertelde dat verschillende data goed in een schema geanalyseerd kan worden. Het schrijven van de conclusies was voor mij het moment dat alles samenkwam. Ik kon mijn literatuuronderzoek koppelen aan het praktijkonderzoek waarbij ik met verschillende partijen het Deugdenproject en de begeleiding heb besproken. Ook kon ik hierbij eigen bevinden, ervaringen die ik heb opgedaan tijdens mijn onderzoek verwoorden.

6.2 Persoonlijke reflectie

Tijdens mijn onderzoek heb ik zelf een ontwikkeling doorgemaakt in mijn professionalisering als toekomstig Remedial Teacher. Ik heb geleerd doelen te stellen voor leerlingen op sociaal-emotioneel gebied en opstellen van een begeleidingsplan met betrekking tot de sociaal-emotionele ontwikkeling. Dit met behulp van de Deugdenmethode (Kavelin-Popov, 2008) handelingsgericht werken (Pameijer & Beukering, 2006) en oplossingsgericht werken (Jong & Berg, 2001) Het inzetten van deze competenties vind ik belangrijk omdat ik onder andere met behulp hiervan het zelfbeeld van jonge leerlingen positief kan beïnvloeden zodat ze uiteindelijk leeruitdagingen aan kunnen gaan. Een goede drijfveer om met ontwikkelingen door te gaan; het kunnen helpen van leerlingen die hier behoefte aan hebben. Wat ik graag nog zou willen ontwikkelen is het inspireren van anderen om het Deugdenproject in te zetten, zodat alle opvoeders waarmee de leerling in aanraking komt hem stimuleren en succeservaringen brengen zodat ook door hen het zelfbeeld positief wordt beïnvloed. (Rogers, 2007) Daarnaast wil ik het Deugdenproject leren inzetten in de klassensituatie zodat ik deze methode preventief kan inzetten om het zelfbeeld van alle leerlingen in de klas positief te beïnvloeden en

²⁸ 1.Spreek de taal der deugden.

2.Herken leermomenten.

het klassenklimaat te bevorderen. (Kavelin-Popov, 2008) (Den Boer, 2012) (Hensen, 2012)

6.3 Competenties

In paragraaf 1.7 heb ik twee competenties uit het competentieprofiel Master Special Education Needs gekozen die relatie hebben met het onderwerp van mijn meesterstuk.

De eerste competentie is: *“Kan sociaal-emotionele aspecten en gedragskenmerken verantwoorden naar beperkingen en mogelijkheden ter attentie van functioneren.”*

Deze competentie heb ik tijdens mijn onderzoek ingezet door de beperking :” laag zelfbeeld “ te koppelen aan het gedrag van Rensley en Amy.

Hierdoor werd duidelijk dat ze bepaalde gedragingen vertoonden omdat ze een laag zelfbeeld hadden. Dit hielp mij om een verdere behandeling op te zetten via het Deugdenproject om hun zelfbeeld positief te beïnvloeden zodat ze andere gedragingen zouden gaan vertonen die op hun beurt door reacties van de omgeving voor succeservaringen zouden zorgen en het zelfbeeld weer positief zou worden beïnvloed. (Bongaards & Sas, 2008)

De tweede competentie *“Schept een voor deze kinderen geschikt pedagogisch-didactisch klimaat; kan een juist evenwicht vinden tussen structuur en vrijheid.”* heb ik tijdens de ondersteuningssessies goed kunnen inzetten. Het Deugdenproject is naar mijn mening een goed handvat om een goed pedagogisch klimaat te scheppen. Dit omdat leerlingen positief benaderd worden en ze gestimuleerd worden in zichzelf en hun kracht te geloven. (Kavelin-Popov, 2008) Hierdoor voelen Amy en Rensley zich competent en is de relatie tussen ons ook goed. Twee ontwikkelingsvoorwaarden waaraan Stevens (Jeninga, 2009) veel waarde hecht. Ook de derde ontwikkelingsvoorwaarde autonomie kan ik waarborgen door oplossingsgericht te werken (Cauffman & Dijk, 2009) (Jong & Berg, 2001). Hierdoor kunnen Amy en Rensley zelf aangeven aan welk aspect ze willen werken en hoe ze de door mij aangereikte deugd invulling geven. Een evenwicht tussen structuur en vrijheid streefde ik na door oplossingsgericht en met creatieve werkvormen te werken die de leerlingen vrijheid gaven om zelf invulling aan hun begeleiding te geven. De structuur werd gewaarborgd doordat ik duidelijke doelen had bij iedere sessie en ik de deugd

had uitgezocht waar ze naar mijn mening het meeste baat bij zouden hebben. Dit met het uiteindelijke doel om het zelfbeeld positief te beïnvloeden.

6.4 Toekomstig Remedial Teacher

Remedial Teachers geven vooral begeleiding aan leerlingen op didactisch gebied.

Toch vind ik het belangrijk ook kennis te hebben van de sociaal-emotionele ontwikkeling omdat veel leerlingen die voor extra didactische begeleiding in aanmerking komen ook te kampen hebben met een sociaal-emotioneel probleem.

Zoals Lieshout (2009) aangeeft gaat een laag zelfbeeld hand in hand met leerproblemen. Ik vind het daarom belangrijk om naast de didactische ondersteuning ook zicht te houden op het zelfbeeld van de leerling.

Met oog op het passend onderwijs dat 1 augustus 2014 wordt ingevoerd (Rijksoverheid, 2012) vind ik het belangrijk dat een Remedial Teacher breed inzetbaar is. Scholen hebben dan de plicht passend onderwijs te geven aan leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Dit betekent dus ook extra ondersteuning op sociaal-emotioneel gebied. Vanuit de school kunnen leerlingen voor deze ondersteuning worden doorverwezen naar de psycholoog of schoolmaatschappelijk werker. Ik denk echter dat er al veel goede ondersteuning binnen de school kan worden aangeboden om de problemen die deze leerlingen ervaren op te lossen of te verminderen.

6.5 Discussie

Het verkregen resultaat na het begeleiden van Amy en Rensley is lastig met elkaar te vergelijken door verschil in sekse, medewerking van opvoeders, deugd en begeleiding. Bij Amy waren leerkracht en ouder betrokken, deze vulden iedere dag een deugdenhartje in en koppelden ook regelmatig positieve ervaringen met het project naar mij terug. Rensley heeft driemaal een deugdengiraffe van zijn leerkracht gekregen en van zijn ouder geen. Zijn leerkracht vertelde dat ze niet meer situaties kon bedenken waarin hij zijn moed liet zien en zijn moeder zei dat ze het vergat ondanks de verschillende brieven die aan haar gericht waren. Ook was de moeder gedurende drie weken van de begeleiding afwezig, met de oma van Rensley die op dat moment voor hem zorgde kon ik of zijn leerkracht geen contact krijgen om de begeleiding thuis verder vorm te geven. Ook het ontbreken van een controlegroep draagt bij aan het lastig meten van resultaat. (Harinck, 2010) Ik heb hiervoor gekozen

omdat ik het ethisch onverantwoord vind leerlingen begeleiding op sociaal-emotioneel gebied te ontzeggen wanneer zelfbeeldlijsten wijzen op de behoefte hieraan.

Wat ik zou kunnen doen om de betrouwbaarheid van de resultaatmeting te vergroten is meer leerlingen begeleiden en deze verdelen in groepen van dezelfde sekse, deugd en begeleiding van mij. De resultaten binnen een groep zou ik kunnen vergelijken, waarna ik kan concluderen of de begeleiding effect heeft. Omdat het onderzoek ook afhangt van de begeleiding die opvoeders geven is het effect denk ik nooit helemaal goed te meten.

Wat de resultaatmeting ook discussieerbaar maakt zijn de verschillen in effect die leerkracht en leerling aangeven. Leerlingen kennen zichzelf een beter zelfbeeld toe maar leerkrachten zien dit niet in alles terug. Zoals ik in paragraaf 5.6 aangeef ga ik uit van de waarheid van de leerling omdat zijn waarheid telt. Het zelfbeeld is namelijk de manier waarop de leerling zichzelf beleeft. (Rogers, 2007)

Als ik het onderzoek nogmaals zou doen zou ik de leerlingen langer begeleiden, bijvoorbeeld een heel schooljaar om een blijvend resultaat te bereiken. Ik denk namelijk dat het zelfbeeld iets is wat zich niet in korte tijd blijvend laat beïnvloeden maar een continu proces is waarin leerlingen langere tijd meerdere succeservaringen opdoen en positieve bevestigingen van hun omgeving krijgen. (Rogers, 2007)

Hierdoor kan het zelfbeeld ook blijvend positief beïnvloed worden omdat het Deugdenproject (Kavelin-Popov, 2008) zich dan kan vestigen in het denken, voelen, willen en doen van de leerling. (Deley, 2004) Het Deugdenproject is een methode waarbij ik het sterk aanraad om naast de bestaande lesideeën eigen creativiteit aan te boren voor het ontwikkelen hiervan. Op deze manier kunnen leerkrachten en ouders het project goed toespitsen op de beleavingswereld en behoefte van de leerling. Omdat ieder persoon verschilt zijn er ook verschillen in creativiteit, tijdsinvestering en of het project integreert in het onderwijs. Daarom kan ik niet met zekerheid zeggen dat het Deugdenproject altijd het positieve effect heeft wat ik heb gelezen in literatuur, heb gehoord van experts en zelf heb ervaren.

Wat ik opvallend vind is dat de geen van de geënquêteerde ouders denkt dat het zelfbeeld van hun kind invloed heeft op het welzijn of prestaties maar wel waarde hechten aan een positief zelfbeeld. De oorzaak hiervan kan liggen bij het ontbreken van kennis bij de ouders of doordat de school dit niet communiceert naar hen toe. Als

ouders weten dat het zelfbeeld van hun kind wel invloed heeft op deze zaken zouden ze wellicht meer gemotiveerd zijn om mee te werken aan projecten als het Deugdenproject. Het geven van voorlichting aan ouders hierover kan een antwoord hierop zijn.

Nawoord

Voor het uitvoeren van mijn onderzoek en het schrijven van mijn meesterstuk heb ik hulp gehad van mensen om mij heen. Als eerste wil ik Inge den Boer bedanken die mij heeft geïnspireerd om tot dit onderwerp te komen en mij veel waardevolle adviezen en haar tijd heeft gegeven. Willy Hensen wil ik bedanken omdat zij mij als deugdenexpert goede tips heeft gegeven en tijd voor mijn vragen heeft vrijgemaakt. Ook wil ik Astrid Müller bedanken voor haar positieve houding en haar goede feedback die mijn meesterstuk meer diepgang gaf. Mijn critical friends, Marjolein van Meggelen en Dorine de Poel verdienen ook een bedankje omdat ze mij hebben voorzien van bruikbare tips en feedback. Net als Els Davidse die in haar vrije tijd mijn meesterstuk heeft doorgelezen met haar professionele bril. Ko Breel wil ik bedanken voor het doorlezen speurend naar taal- en of stijlfouten.

Kim Breel

(2012)

Literatuurlijst

- Amerongen, M. van. (2011) 'Je hebt assertiviteit laten zien'. *Balans magazine*. Juni/juli 2011, 36-38
- Bessant, J. (2009) 'Aristotle meets youth work: a case for virtue ethics'. *Journal of youth studies*. August 2009, 423-438
- Boerman, R. (2008) *Ethische uitgangspunten bij praktijkonderzoek*. Tilburg: Fontys OSO
- Bongaards, B. & Sas, J. (2008). *Praktijkboek leerlingenzorg*. Groningen, Houten: Wolters-Noordhoff.
- Cauffman, L. & Dijk, J. van (2009). *Handboek oplossingsgericht werken in het onderwijs*. Amsterdam: Boom onderwijs
- Deley, T. (2004) *Denken, voelen, doen, Sociaal-emotionele ontwikkeling in het basisonderwijs*. Apeldoorn: Maklu
- Ghaeminia, S. (2011) Opvoeders, zet de deugdenbril op. *Trouw de verdieping* 22 juni 2011
- Harinck, F. (2010) *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen, Apeldoorn: Garant
- Jeninga, J. (2009). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen*. Baarn: HBUitgevers
- Jong, P. de, & Berg, K.B. (2001). *De kracht van oplossingen*. Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers
- Kavelin-Popov, L. (2008). *Het Deugdenboek voor het onderwijs, Breng het beste in je leerlingen en jezelf naar boven*, Groningen: Uitgeverij de Zaak

Kavelin-Popov, L. Popov, D. Kavelin, J. (2004). *Het grote Deugdenboek voor ouders en kinderen*, Groningen: Uitgeverij de Zaak

Kool, J (2010) *Ho tot hier en niet verder*, Leuven: Uitgeverij Acco

Lieshout, T. van (2009) *Pedagogische adviezen voor speciale leerlingen*.
Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Molen, H.T. van der, Perreijn, S. Hout, M.A. van den (2007). *Klinische psychologie, Theorieën en psychopathologie*. Groningen, Houten: Wolters-Noordhoff.

Offereins, M. (2011) Luisteren is een kunst. *Educare* 3, 42-43

Pameijer, N. & Beukering, T. van. (2006), *Handelingsgericht werken, een handreiking voor de interne begeleider*. Leuven: Uitgeverij Acco.

Visser, C. & Schlundt Bodien, G. (2008) *Solution-Focuses Competencies model*.
Ontvangen tijdens de bijeenkomsten van GLRT07.

Wiersma, A. (2007) *Haal het beste uit je kind én jezelf*. Groningen: Act on Virtues

Zimbardo, P. Johnson, R. McCann V. (2011) *Psychologie – Een inleiding*.
Amsterdam: Pearson Benelux

Gebruikte internetsites:

www.rijksoverheid.nl

www.slo.nl

Bijlage 1

Figuur 1: Poster behorende bij het Deugdenproject (Kavelin-Popov)

Bijlage 2

Enquête zelfbeeld leerkrachten

Beste leerkrachten,

Voor mijn studie tot Remedial Teacher doe ik een onderzoek naar het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen uit de onderbouw. Om dit onderwerp vanuit verschillende hoeken te belichten ben ik ook benieuwd naar jullie mening. Daarom vraag ik jullie deze enquête in te vullen die bestaat uit open- en gesloten vragen.

Alvast hartelijk bedankt voor jullie medewerking,

Kim Breel

Verduidelijking begrippen
Volgens Rogers (In Molen, Perreijn & Hout, 2007) is het zelfbeeld de wijze waarop iemand zichzelf beleeft.

	NEE!	nee	?	ja	JA!
1. Ik vind een positief zelfbeeld van mijn leerlingen belangrijk.					
2. Ik denk dat het zelfbeeld van een leerling zijn welzijn beïnvloed.					
3. Ik denk dat het zelfbeeld van een leerling zijn prestaties beïnvloed					
4. Ik denk dat het zelfbeeld van een leerling zijn gedrag beïnvloed.					
5. Ik besteed bewust aandacht aan het zelfbeeld van de leerlingen in mijn klas.					
6. Ik zou gebaad zijn bij handvatten om het zelfbeeld van leerlingen positief te beïnvloeden.					

Bijlage 3

Enquête zelfbeeld ouders-verzorgers

Beste ouders-verzorgers,

Voor mijn studie tot Remedial Teacher doe ik een onderzoek naar het positief beïnvloeden van het zelfbeeld van leerlingen uit de onderbouw. Om dit onderwerp vanuit verschillende hoeken te belichten ben ik ook benieuwd naar jullie mening. Daarom vraag ik jullie deze enquête in te vullen die bestaat uit open- en gesloten vragen.

Alvast hartelijk bedankt voor jullie medewerking,

Kim Breel

Verduidelijking begrippen

Volgens Rogers (In Molen, Perreijn & Hout, 2007) is het zelfbeeld de wijze waarop iemand zichzelf beleeft.

	NEE!	nee	?	ja	JA!
1. Ik vind een positief zelfbeeld van mijn kind belangrijk.					
2. Ik denk dat het zelfbeeld van mijn kind zijn welzijn beïnvloed.					
3. Ik denk dat het zelfbeeld van mijn kind zijn prestaties op school beïnvloed..					
4. Ik denk dat het zelfbeeld van mijn kind zijn gedrag beïnvloed.					
5. Ik besteed bewust aandacht aan het zelfbeeld van mijn kind.					
6. Ik zou gebaad zijn bij handvatten om het zelfbeeld van mijn kind positief te beïnvloeden.					

Bijlage 4

Interview met experts

Vragen over zelfbeeld

1. Wat is volgens u een positief zelfbeeld?
2. Wat is volgens u de meerwaarde van een positief zelfbeeld?
 - a. Op het leergebied?
 - b. Op het gebied van welzijn?
 - c. Op gedragsgebied?

Vragen over de Deugdenmethode

3. Waarom heeft u gekozen om te werken met het deugdenproject?
4. Wat voor effect heeft het deugdenproject volgens u op de kinderen die u begeleidt?
5. Kunt u daarvan concrete voorbeelden geven?
6. Kunt u vertellen wat voor effect het werken met het deugdenproject heeft in relatie met de schoolsituatie?
7. Kunt u hier concrete voorbeelden van geven?
8. Wanneer is volgens u het rendement van het deugdenproject het grootst?
 - a. Wie moeten er allemaal aan meewerken?
 - b. Hoe frequent moet het deugdenproject ingezet worden?
 - c. Welke strategieën gebruikt u?
9. Welke toevoegingen heeft u zelf gemaakt aan het deugdenproject?
10. Waarom heeft u dat gedaan?
11. Welk advies kunt u mij geven als ik start met het deugdenproject?

Bijlage 5

Planningsschema

Week:	Wat te doen:	Betrokken partijen:
7	- Zelfbeeldlijsten afnemen bij verschillende leerlingen in overleg met de leerkracht. - Analyseren: Welke leerling heeft aan de hand van deze leerling ondersteuning nodig op het gebied van het zelfbeeld?	- Leerkrachten - Leerlingen
8	Studieweek op de basisschool, alle leerlingen zijn vrij.	
9	Voorjaarsvakantie. - Afnemen interview Inge den Boer. - Afnemen interview Willy Hensen. - Interviews uitwerken. - Interviews analyseren: Welke effecten heeft het Deugdenproject in de praktijk? Hoe zetten zij het project in?	- Inge den Boer - Willy Hensen
10	- Beeldschets invullen. - Enquêtes uitdelen aan de ouders-verzorgers en leerkrachten.	- Ouders - Leerkrachten
11	- Start begeleiding. - Bijhouden logboek over de begeleiding. - Enquêtes terug. Bij non respons ouders: Brief meegeven ter herinnering en ouders persoonlijk herinneren als dit mogelijk is. Bij non respons leerkrachten: Algemene herinnerings e-mail sturen, brief ophangen in de koffiekamer.	- Ouders - Leerkrachten - Rensley - Amy²⁹
12	- Begeleiding sessie 2. - Invullen logboek. - Enquêtes verwerken in twee grafieken: een voor de ouders-verzorgers en een voor de leerkrachten. - Enquêtes analyseren: Welk belang hechten ouders-verzorgers en leerkrachten aan een positief zelfbeeld bij jonge leerlingen?	- Rensley - Amy
13	- Begeleiding sessie 3. - Invullen logboek.	- Rensley - Amy
14	- Begeleiding sessie 4. - Invullen logboek. - Afsluitende sessie waarbij de zelfbeeldlijsten opnieuw worden afgenomen. - Tweede beeldschets met leerkracht en ouders.	- Rens - Amy - Ouders - Leerkrachten
15	- Analyse data: is het zelfbeeld van de leerling verbeterd volgens de leerling, de leerkracht en de ouders?	

Bijlage 6

Interviews met experts

Interview met Inge den Boer

Inge den Boer is naast leerkracht ook kindertherapeute. In haar klas en praktijk werkt ze met het Deugdenproject.

Vragen over zelfbeeld

²⁹ De namen Rensley en Amy zijn geanonimiseerde namen.

1. Wat is volgens u een positief zelfbeeld?
"Een kind heeft volgens mij een positief zelfbeeld wanneer het beeld wat een kind van zichzelf heeft overeenkomt met de werkelijkheid. Een kind kan dan bijvoorbeeld van zichzelf denken dat het goed is in lezen en tekenen maar dat het rekenen moeilijk vindt. Belangrijk hierbij vind ik dat het beeld wat het kind van zichzelf heeft overwegend positief is en dat het kind ook veel over zichzelf weet."
2. Wat is volgens u de meerwaarde van een positief zelfbeeld?
 - a. Op het leergebied?
"Als een kind een positief zelfbeeld heeft durft hij ook met iets te starten omdat de verwachting dat het goed lukt er is. Ook is dit kind vaak realistisch; het is niet erg dat ik het nog niet kan omdat ik het nog aan het leren ben. Een leerling met een positief zelfbeeld durft de uitdaging aan te gaan, het leren gaat daardoor soepeler."
 - b. Op het gebied van welzijn?
"Als een kind een positief zelfbeeld heeft zit het ook lekker in zijn vel. Dit komt omdat je eerst positief over jezelf moet kunnen denken wil je dit ook over anderen en je omgeving doen. Het is een opwaartse spiraal. Als een kind een negatief zelfbeeld heeft gebeurt het tegenovergestelde; hij zal dan ook negatief over anderen en zijn omgeving denken en zit niet lekker in zijn vel."
 - c. Op gedragsgebied?
"Een kind met een positief zelfbeeld kent zijn kwaliteiten. Hij haalt waardering voor zichzelf uit zichzelf, als dat niet zo is uit zich dit vaak in gedrag. Hij kan bijvoorbeeld heel stil worden of juist clownesk gedrag vertonen. Leerlingen met een positief zelfbeeld laten ook positief gedrag zien; ze hebben goede contacten met anderen en gaan aan de slag."

Vragen over de Deugdenmethode

3. Waarom heeft u gekozen om te werken met het Deugdenproject?
"Ik kwam geheel toevallig met het Deugdenproject in aanraking. Ik las het boek van Annelies Wiersma en dit was voor mij het ontbrekende puzzelstukje. Ik weet dat positiviteit en complimenten voor kinderen belangrijk zijn. Vaak blijf je daarmee hangen in algemeenheden als 'dat was leuk' of 'dat was lief'. Met het Deugdenproject ga je dieper, de kwaliteit (oftewel de deugd) wordt gekoppeld aan gedrag. Kinderen gaan deugden herkennen en deze bewust inzetten. Als een leerling bang is leer ik ze de deugd 'moed' aan en kan hij deze gebruiken. Het gebruiken van deugden geeft kinderen power om niet afhankelijk te zijn van anderen omdat de kwaliteiten in jezelf zitten."
4. Wat voor effect heeft het Deugdenproject volgens u op de kinderen die u begeleidt?
"Kinderen komen in hun kracht. Ze groeien in hun zelfvertrouwen, eigenwaarde en bewustzijn. Deugden geven kinderen gereedschap om eigen keuzes te maken. Als ze een deugd zoals 'vriendelijkheid' kennen kunnen ze deze bewust inzetten. Ook in het contact met anderen kan er veel verbeteren door bijvoorbeeld de deugden 'samenwerken', 'rekening houden met elkaar' in te zetten."
5. Kunt u daarvan concrete voorbeelden geven?
"De veranderingen gebeuren niet ineens. Het zijn kleine stapjes in het bewustzijn. De doelen behalen de kinderen door zich deugden eigen te maken. Bij een jongetje dat bang was om alleen boven te zijn heb ik de deugd 'moed' aangeboden daardoor gaat het nu beter bij hem. Een mooi voorbeeld is een meisje dat zichzelf tekende toen ze voor de eerste keer bij mij kwam. Ze tekende zichzelf klein. Laatst liet ik haar nogmaals een tekening van zichzelf maken, ze tekende zichzelf zo groot als op het papier paste. Ze heeft daarna alle deugden erbij geschreven die ze zich eigen heeft gemaakt en haar hebben geholpen om een positief beeld van zichzelf te ontwikkelen."
6. Kunt u vertellen wat voor effect het werken met het Deugdenproject heeft in relatie met de schoolsituatie?
"Sinds ik met het Deugdenproject werk heerst er een andere sfeer in de klas. Het project is een kader waaraan alles wordt opgehangen. Kinderen gaan de deugden gebruiken in de omgang met elkaar. Waar ze eerst iets niet aardig vroegen stellen ze nu een vriendelijke vraag, ze worden socialer in hun omgang met elkaar en ik zie dat ze rekening houden met elkaar."

7. Kunt u hier concrete voorbeelden van geven?
"Laatst heb ik veel tijd besteed aan de deugd 'ordelijkheid'. Eerst heb ik samen met de leerlingen rommel gemaakt in de klas. De kinderen kregen hun eigen taak en ruimden alles weer netjes op. Door de deugd steeds te benoemen en kinderen hiervoor te complimenteren hebben ze geleerd goed op te ruimen in de klas. Ik merk dat ze dit goed doen."
8. Wanneer is volgens u het rendement van het Deugdenproject het grootst?
- a. Wie moeten er allemaal aan meewerken?
"Het beste resultaat wordt bereikt als naast mij ook de ouders en de leerkracht meewerken aan het Deugdenproject. Het kind moet het niet alleen van mijn ondersteuning hebben maar juist ook in de school- en thuissituatie."
- b. Hoe frequent moet het Deugdenproject ingezet worden?
"Het is belangrijk dat er regelmatig aan gerefereerd wordt. Daarom vind ik het ook erg belangrijk dat de leerkracht met het Deugdenproject aan de slag gaat. Het kind is hier een groot deel van de tijd en daarom kan dit veel effect hebben op het kind."
- c. Welke strategieën gebruikt u?
"Ik gebruik alle vijf de strategieën maar de eerste strategie (Het erkennen van deugden) gebruik ik het meest. Dit heeft al veel effect. Ook het stellen van grenzen vind ik een belangrijke strategie. Dit omdat deugden ook je grenzen worden. Bijvoorbeeld bij ordelijkheid weet een kind als het een rommel maakt dat dit ook weer opgeruimd moet worden."
9. Welke toevoegingen heeft u zelf gemaakt aan het Deugdenproject?
"Ik bedenk zelf van alles bij het Deugdenproject om dit toe te passen in mijn klas en praktijk. Zo maak ik in mijn klas gebruik van de schatkast (Werff, 2007) en binnenkort komt er een winkeltje waarin boodschappen die met deugden te maken hebben staan."
10. Welk advies kunt u mij geven als ik start met het Deugdenproject?
"Vertrouw op je gevoel en intuïtie voor wat goed is voor een kind. Maak het doel zo klein mogelijk. Zorg ervoor dat het doel een concrete haalbare stap is."

Interview met Willy Hensen

Willy Hensen is orthopedagoog, leerkracht en heeft een eigen praktijk waarin ze kinderen ondersteunt met ADHD, depressieve gevoelens en leerproblemen. In haar werkveld maakt ze gebruik van het Deugdenproject.

Vragen over zelfbeeld

1. Wat is volgens u een positief zelfbeeld?
"Een beeld van jezelf waardoor je over jezelf denkt: 'ik kan het' en 'ik ben aardig'. Door het motto 'ik kan het' durf je iets aan te pakken zoals een leertaak, heb je vertrouwen dat je het kunt leren en heb je het vertrouwen dat er hulp komt wanneer het nodig is om te leren. Door het motto 'ik ben aardig' heb je goede contacten met anderen, voel je je veilig en durf je jezelf te uiten."
2. Wat is volgens u de meerwaarde van een positief zelfbeeld?
- a. Op het leergebied?
"Als je een positief zelfbeeld hebt blokkeren je emoties (het limbisch systeem) je intellect (neo-cortex) niet waardoor leren mogelijk is. Een kind denkt dan dat hij het kan en heeft vertrouwen in zichzelf zoals ik dat ook bij de vorige vraag heb benoemd."
- b. Op het gebied van welzijn?
"Als een kind positief over zichzelf denkt zal het ook zelfvertrouwen en zelfwaardering krijgen, hierdoor voelt een kind zich als een vis in het water. Het kan door een positief zelfbeeld ook tegenslagen en teleurstellingen aan, de innerlijke kracht straat en daardoor vertrouwt het kind op zichzelf. Door dat vertrouwen durft een kind ook nee te zeggen en toch in zijn power te blijven."
- c. Op gedragsgebied?
"Ik spreek altijd over het 4-kind. Een kind staat op een tafel waarvan de poten het pedagogische klimaat (waar je ook fouten mag maken), plezier, sfeer en kwaliteiten vertegenwoordigen. Het kind

staat op twee benen; zelfvertrouwen en zelfwaardering. De romp van het kind vertegenwoordigt dat het kind om hulp durft te vragen en ook hulp wil ontvangen. De veerkracht van een kind wordt weergegeven door de armen en de nek en het hoofd geeft de controle over het gedrag weer. Al deze zaken zijn dus bouwstenen waardoor een leerling tot positief gedrag komt, als één van de voorgaande voorwaarden niet aanwezig is kan het gedrag ook niet worden veranderd. Maar als een leerling een positief zelfbeeld heeft zal het ook positief gedrag vertonen of dit ontwikkelen. ”

Vragen over de Deugdenmethode

3. Waarom heeft u gekozen om te werken met het Deugdenproject?
“Ik werkte altijd met karaktereigenschappen en toen ik mijn manier van werken op een congres in Rusland uitlegde kwam er iemand naar mij toe die me vertelde over het Deugdenproject uit Canada waarin mijn manier van denken was uitgewerkt. Ik ben naar een twee- en daarna naar een driedaagse cursus gegaan waar ik Annelies Wiersma ontmoette. Samen met haar heb ik in 2004 de stichting Deugdenproject in Nederland opgericht. Deugden komen overal terug in de maatschappij. Het maakt dat mensen een bewuste keuze maken in hun gedrag, het heeft te maken met de eigen instelling.”
4. Wat voor effect heeft het Deugdenproject volgens u op de kinderen die u begeleidt?
“De kinderen staan snel open en komen bij hun innerlijke kracht. Zodra een kind open staat is er ruimte voor verandering. Zolang je nog verkrampt of timide bent sta je ook niet open voor het goede, die barricade is snel opgeheven door het gebruik van deugden. Door het gebruik van deugden krijgt iemand grip op wie hij is en waarom hij dat is.”
5. Kunt u daarvan concrete voorbeelden geven?
“Een jongen in mijn praktijk liep op school vast met rekenen, taal en lezen. Na een onderzoek kwam ik erachter dat hij hoogintelligent was en op school onderpresteerde. Ik koppelde de praktische vakinhoud aan karaktereigenschappen (deugden) die hij gebruikte zoals eerlijkheid en doelgerichtheid. Hierdoor kreeg hij zelfvertrouwen en werden eerdere blokkades opgeheven.”
6. Kunt u vertellen wat voor effect het werken met het Deugdenproject heeft in relatie met de schoolsituatie?
“Het Deugdenproject brengt rust en harmonie in een school. Het team en de kinderen functioneren in hun kracht. De leerkrachten en de leerlingen komen als individu tot innerlijke rust Het leefklimaat wordt beter waardoor ook het leerklimaat verbetert. Door het Deugdenproject haal je de angel uit het probleem. Er komt bijvoorbeeld bij een conflict geen machtsstrijd, alleen de wondervraag ‘Kan ik je helpen?’ is al voldoende. Vervolgens worden deugden ingezet voor verbetering.”
7. Kunt u hier een concreet voorbeeld van geven?
“Als ik inval op een school vraag ik wat er nodig is om aan de slag te gaan. Via de metafoor van voetbal komen we dan uit op doelgerichtheid. Door de kennis van deze deugd te hebben kunnen veel leerlingen al aan de slag. Bij degene die dat niet lukt vraag ik wat ze nodig hebben om doelgericht te zijn. Dit kan uitkomen op vertrouwen dat ze het afkrijgen, of het vertrouwen dat ze hulp krijgen als dat nodig is. Dan gaan deze leerlingen ook aan het werk. En zijn ze ook daadwerkelijk doelgericht aan de slag.”
8. Wanneer is volgens u het rendement van het Deugdenproject het grootst?
 - a. Wie moeten er allemaal aan meewerken?
“Het hele schoolteam en de ouders. Het beste zou zijn dat het Deugdenproject wat ook als omgangsmethode gezien kan worden door de hele buurt opgenomen zou worden. Zo werken dus ook grootouders en andere buurtbewoners mee. Dit zou het beste effect hebben. Het Deugdenproject is goed aan te leren maar lastiger toe te passen omdat je door gedrag heen moet kijken en moet zoeken naar de kracht.”
 - b. Hoe frequent moet het Deugdenproject ingezet worden?
“Het werken met deugden is eigenlijk een attitude en moet dus zo vaak mogelijk ingezet worden. En dat is tevens het sterke aan deugden, ze zijn er altijd.
 - c. Welke strategieën gebruikt u?

Ik gebruik alle vijf de strategieën. De eerste strategie waarin ik deugden erken gebruik ik het meest als ik in een nieuwe klas kom. Hierdoor worden ze rustig.

Door strategie 4 (eer de geest) komen kinderen en volwassenen tot een meer gebalanceerde manier van leven. En de laatste strategie (wees een kameraad) vind ik erg belangrijk omdat hier de volwassene ook plezier kan maken met het kind, daardoor wordt ook de relatie beter wat weer belangrijk is voor de vooruitgang van het kind."

9. Welke toevoegingen heeft u zelf gemaakt aan het Deugdenproject?

"Ik koppel het didactische aan de deugden in mijn praktijk, ook de sociaal-emotionele ontwikkeling koppel ik aan de deugden. Daarnaast maak ik ook veel gebruik van metaforen, filmpjes en rolmodellen."

10. Welk advies kunt u mij geven als ik start met het Deugdenproject?

"Kijken door de deugdenbril maakt een wereld van verschil. Pak het Deugdenproject stap voor stap (strategie voor strategie) aan en maak het je eigen. Gun jezelf hiervoor de tijd."

Bijlage 7

Beginsituatie

Beeldschets en zelfbeeldlijsten Amy

Beeldschets Amy	
Groep: 1	
Schooljaar: 2011-2012	

1. Dit zijn de sterke punten van de leerling:			
	<i>Leerkracht</i>	<i>Ouder</i>	<i>Leerling</i>
<i>Leerontwikkeling</i>	Loopt op schema en is erg leergierig.	Ze onthoudt dingen erg snel. Ik hoef het niet vaak uit te leggen.	Ik vind werken op school leuk.
<i>Werkhouding</i>	Over het algemeen is haar werkhouding goed. Ze begint nu met verantwoordelijkheid nemen voor haar eigen taak.	Ze wilt ook veel leren, ik vind haar leergierig.	Ik kan hard werken.
<i>Cognitief functioneren</i>	Ze kan reflecteren op haar eigen gedrag en ziet oorzaak en gevolg in. Nadat ze rustig is geworden als ze bijvoorbeeld boos is geweest kan zo ook relativeren.	Hier zijn geen echt sterke punten te noemen die ik thuis kan zien.	
<i>Sociaal-emotioneel functioneren</i>	Ze wilt graag anderen helpen, vraagt om hulp en wil veel zelf doen.	Ze kijkt de kat uit de boom maar daarna kan ze ook goed met anderen omgaan.	Ik help anderen graag. Ik ben netjes. Ik heb veel vriendjes.
<i>Lichamelijk functioneren</i>	Dit is in orde.	Ze danst heel graag.	Ik vind dansen leuk.

2. De leerling heeft problemen op het gebied van:			
	Leerkracht	Ouder	Leerling
Leerontwikkeling	Geen problemen.	Geen problemen.	Soms vind ik iets moeilijk.
Werkhouding	Ze kan af en toe een erg laag werktempo hebben.	Ze is snel afgeleid.	
Cognitief functioneren	Haar werk kan meer inhoud hebben, ze kan er meer zelf over nadenken.	Het duurt lang voordat iets bij haar doordringt.	
Sociaal-emotioneel functioneren	Als iets niet volgens haar plan gaat wordt ze emotioneel. Ze kan dan erg boos worden of huilen. Soms uit dit zich extravert en soms uit zich dit introvert.	Ze is thuis vaak boos op mij.	Ik ben vaak boos op vriendjes op school en thuis ben ik vaak boos op mama. Ik doe dan bazig of gemeen. Dit vind ik niet leuk dan ben ik verdrietig.
Lichamelijk functioneren			

Zelfbeeldlijst Kool (2010) Amy

1 hokje = lijkt helemaal niet op mij
2 hokjes = lijkt een beetje op mij
3 hokjes = lijkt veel op mij
4 hokjes = lijkt helemaal op mij

Trots/leevreden	Bang	Bazig
Onhandig	Vervelend	Behulpzaam
Vragen, als ik iets niet weet	Snel boos...	Verlegen...

Trots/leevreden	Verdrietig	Gemeen
Onhandig	Huilen	Vriendjes
Slapen	Ik durf veel	Zeggen: ik vind...

Het allerbeste van mezelf vind ik

Dingen optillen, ik ben sterk.
Ik ben snel, ik kan goed opruimen thuis. Ik kan goed puzzelen.
Ik wil graag leren om minder snel boos te zijn.
En afwassen.

Het liefst van alles wil ik minder gemeen zijn.

Zelfbeeldschaal Jeninga (2009)

Naam: Amy			Ga je nog vooruit?		In vergelijking met de klas ben ik...				
	Ja	Nee	Ik ga wel vooruit	Dat blijft zo	5 Zeer goed	4 Bij de besten	3 Beter dan gemiddeld	2 Gaat Wel	1 Niet zo goed
Ik ben goed in sport	X		X						X
Ik leer snel	X		X			X			
Ik maak makkelijk vrienden	X		X						X
Ik zie er leuk uit	X		X					X	
Ik kan goed met de leraar opschieten	X		X				X		
Ik kan goed doorwerken	X		X						X
Ik ben behulpzaam	X		X		X				
Ik ben vaak blij	X			X				X	
Ik haal goede cijfers									
Ze vinden mij wel aardig	X			X				X	

Bijlage 8

Beginsituatie

Beeldschets en zelfbeeldlijsten Rensley

Beeldschets Rensley	
Groep: 3	
Schooljaar: 2011-2012	

1. Dit zijn de sterke punten van de leerling:			
	<i>Leerkracht</i>	<i>Ouder</i>	<i>Leerling</i>
<i>Leerontwikkeling</i>	Het rekenen gaat erg goed.	Hij is goed in rekenen.	Ik kan best goed rekenen.
<i>Werkhouding</i>	Als hij een taak snapt kan hij zelfstandig werken.	Weet ik niet.	Ik kan alleen werken.
<i>Cognitief functioneren</i>	Hij kan op zichzelf reflecteren. Hij kan vertellen waarom er iets niet goed	Hij kan goed nadenken.	

	ging in zijn taak of gedrag.		
<i>Sociaal-emotioneel functioneren</i>	Hij is gevoelig voor complimenten en gaat hierdoor beter werken.	Weet ik niet.	Ik ben soms blij.
<i>Lichamelijk functioneren</i>		Hij beweegt goed vind ik, hij doet Tae-Kwando. Ik gaaf daar les in.	Ik vind voetballen en tae-kwando leuk.

2. De leerling heeft problemen op het gebied van:

	<i>Leerkracht</i>	<i>Ouder</i>	<i>Leerling</i>
<i>Leerontwikkeling</i>	Hij heeft extra instructie nodig.	Geen problemen.	Ik vind het op school soms lastig.
<i>Werkhouding</i>	Als hij iets moeilijk vindt stagneert hij. Hij begint dan niet aan zijn taak. Hij zegt snel dat hij iets niet kan.	Hij is snel afgeleid.	
<i>Cognitief functioneren</i>	Ik denk dat zijn cognitief functioneren gestagneerd wordt door zijn emoties.	Hij doet soms alsof hij niet wilt denken.	
<i>Sociaal-emotioneel functioneren</i>	Hij kan meer dan hij denkt. Hij heeft geen zelfvertrouwen denk ik. Ik denk dat als hij zich op sociaal-emotioneel gebied beter voelt hij ook beter zal presteren. Het kan lang duren voordat hij uit een 'bui' is. Dit kan een boze bui zijn of het geloof in zijn eigen niet kunnen.	Hij speelt niet met anderen. Ik vind zijn communicatie met anderen niet goed. Hij is ook veel bang. Ook voor spinnen.	Ik ben veel bang. Ik ben bang voor spinnen, om 's nachts naar de wc te gaan. Ik heb ook geen vriendjes, ik durf niet goed af te spreken. Ik vind dat ze soms gemeen doen.
<i>Lichamelijk functioneren</i>	In zijn fijne en grove motoriek is hij zwak.		

Zelfbeeldlijst Kool (2010) Rensley

1 hojke = lijd helemaal niet op mij
2 hojkes = lijd een beetje op mij

3 hojkes = lijd veel op mij
4 hojkes = lijd helemaal op mij

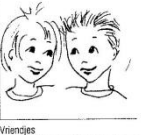
 Grisbeleid	 Bang	 Bazig
 Geg	 Vervetend	 Behulpzaam

 Vragen, als ik iets niet weet	 Snel boos...	 Verlegen...
---	--	---

Het allerbeste van mezelf vind ik *DS. spelen, en dan hoog pakken (hoog level)*

Ik wil graag leren om *minder bang te zijn en vriendjes maken. Dit wil ik durven. Ook wil ik aan een taak beginnen leren.*

Het liefst van alles wil ik *minder boos zijn.*

 Trots/tevreden	 Verdrietig	 Gemeen
 Onhandig	 Hullen	 Vriendjes
 Slapen	 Ik durf veel	 Zeggen: ik vind...

Zelfbeeldschaal Jeninga (2009)

Naam: Rensley

			Ga je nog vooruit?		In vergelijking met de klas ben ik...				
	Ja	Nee	Ik ga wel vooruit	Dat blijft zo	5 Zeer goed	4 Bij de besten	3 Beter dan gemiddeld	2 Gaaf Wel	1 Niet zo goed

Ik ben goed in sport	X		X		X				
Ik leer snel		X	X					X	
Ik maak makkelijk vrienden		X						X	
Ik zie er leuk uit	X		X					X	
Ik kan goed met de leraar opschieten	X		X					X	
Ik kan goed doorwerken		X	X					X	
Ik ben behulpzaam	X		X		X				
Ik ben vaak blij		X	X					X	
Ik haal goede cijfers									
Ze vinden mij wel aardig		X	X					X	

Bijlage 9

Sessieplannen Amy

Naam leerling: Amy			
Groep:1		Leeftijd: 4	Leergebied: Sociaal-emotioneel
Sessienummer: 1		Uitvoerder: Kim Breel	
Sessiedoel	Amy kent aan het einde van deze sessie de deugd zachtaardigheid. Ze kan hierbij zelf passende gedragingen bedenken.		
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u> Terugkomen op eerder afgenomen zelfbeeldlijst. Je was erg behulpzaam en wilde leren minder boos te zijn.	<u>Kern</u> Zachtaardigheid aanbieden: Zachte poppenkastpop kiezen. Hoe voelt de poppenkast aan? Dan terugkomen op het begrip zachtaardigheid. Door een contrast poppenkastspel wordt het begrip zachtaardigheid nogmaals verduidelijkt.	<u>Slot</u> Een woordspin tekenen met dingen die Amy zachtaardig vindt. Bespreken welke hiervan ze straks direct in de klas kan gebruiken. Meegeven van deugdenhartjes en vertellen wat de bedoeling is. Brief voor moeder meegeven waarin ook deugdenhartjes zitten.

			Amy mag twee kinderen uit de klas kiezen om straks samen mee te werken.
	<u>In groepje inleiding</u> Amy en ik doen het poppenkast contrast spel voor. De twee leerlingen benoemen de verschillen.	<u>In groepje kern</u> Ik vertel wat zachtaardigheid is. Amy laat haar woordspin zien.	<u>In groepje slot</u> De leerlingen maken een tekening van Amy wanneer ze haar zachtaardig vinden. Amy maakt over iemand anders die ze zachtaardig vindt een tekening. Allemaal vertellen ze waarom dat zachtaardig is.
Observatie	Door het tekenen van de woordspin wordt duidelijk of Amy het begrip zachtaardigheid kent en of ze zelf passende gedragingen hierbij kan bedenken.		
Consequenties	Als Amy de deugd zachtaardigheid kent kunnen we in de volgende sessie het begrip verdiepen en verder uitbouwen naar passende gedragingen. Ook kunnen we dan reflecteren op haar zachtaardige gedragingen aan de hand van de deugdenhartjes die door de leerkracht en haar moeder zijn ingevuld. Als ze het begrip nog niet voldoende kent dan gaan we hier in de volgende sessie nogmaals mee aan de slag.		
Evaluatie Amy ging met veel plezier mee. Als zachte poppenkastpop koos ze het hondje. Tijdens het contrastspel bleek snel dat ze goed wist wat zachtaardigheid inhield. Ze kon goed het tegenovergestelde doen en ze kon daarna goed laten zien hoe het wel zachtaardig moet. In de woordspin noemde Amy de volgende zachtaardige gedragingen: vragen of het een andere keer mag, knuffelen, vriendjes maken en vriendjes zijn, lief doen en blij kijken. De klasgenootjes die later ook kwamen vonden Amy zachtaardig als ze Flip de beer deelt en als ze lief samen speelden. Amy gaf aan dat dit allemaal lieve dingen waren om te doen. In de klas zou Amy direct het lief samen spelen gaan doen. Als er dan iets was waarom ze boos zou worden zou ze naar de juf gaan. Als die geen tijd had zou ze een aardig antwoord geven zonder boos te zijn.			

Naam leerling: Amy			
Groep:1		Leeftijd: 4	
		Leergebied: Sociaal-emotioneel	
Sessienummer: 2		Uitvoerder: Kim Breel	
Sessiedoel	Amy kan benoemen wat ze zachtaardig heeft gedaan. Ze schaalte zichzelf in en kan een concrete volgende stap benoemen; op welke manier kan ze zich ook nog zachtaardig gedragen?		
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u>	<u>Kern</u>	<u>Slot</u>
	Vragen of ze zelf een	Amy beantwoordt de vraag	De schaalvraag vanuit

	situatie weet waarin ze de deugd zachtaardigheid heeft ingezet. De deugden hartjes die haar moeder heeft ingevuld lezen. Hoe voelt dat als iemand zoiets liefs tegen je zegt? We spelen één situatie uit met poppenkastpoppen. Ik spiegel de eerder genoemde situatie. Amy benoemt alles dat goed gaat.	hoe ze zich voelt als ze zachtaardig doet. Dan mag ze zichzelf zo schilderen.	oplossingsgericht werken wordt gevraagd. Hieruit komen concrete acties die ze straks in de klas direct kan toepassen. (Cauffman & Van Dijk, 2010) We werken de schaalvraag uit op een strook papier met tien vakjes. Amy kiest twee klasgenootjes om straks mee samen te werken.
	<u>In groepje inleiding</u> Ik vertel de opdracht: Jullie mogen verven maar er is maar één papier en er zijn twee kwasten. Hoe kun je dat oplossen door de deugd zachtaardigheid in te zetten? Ik inventariseer antwoorden.	<u>In groepje kern</u> Groepje voert de opdracht uit. Iedere keer dat ik iemand de deugd zachtaardigheid in zie zetten benoem ik dat.	<u>In groepje slot</u> We kijken samen naar de tekening, wat is er getekend? Daarna mogen ze alledrie vertellen wat ze goed vonden gaan. Ik vertel daarna wat ik knap vond gaan.
Observatie	Amy schaalt zichzelf in en kan vanuit daar concrete acties noemen waarmee ze de deugd zachtaardigheid inzet.		
Consequenties	Doordat Amy zich inschaalt kunnen we volgende keer kijken of ze al een stapje verder is. Ze maakt concrete acties waardoor dit goed te meten is.		
Evaluatie			
Amy kon zelf zachtaardige acties benoemen die ze deze week had gedaan. Zo vertelde ze dat ze haar moeders haren had gekamd en dat ze goede vriendjes was geweest met Luna. Ze vertelde hierover dat ze gezellig samen gingen spelen en praten. Ook vertelde Amy dat ze die week minder boos was geweest. Ze had de deugdenhartjes die de juf voor haar had geschreven mee evenals de deugdenhartjes die haar moeder voor haar had geschreven. De twee voorbeelden van zachtaardig gedrag kwamen ook op deze hartjes voor. Ze voelt zich blij als ze zachtaardig is, daarom heeft ze zichzelf heel erg blij geschilderd. Amy			

gaf schaalde zichzelf in op een negen. Ze staat op een negen omdat ze vriendjes is met kinderen, ze gezellig samen praat met vriendjes, ze knuffels deelt, ze aardig is, ze aardig kan vragen of ze bij iemand mag logeren en ze niet vaak boos is. Om op een tien te komen vindt ze dat ze nog minder boos moet zijn, blij doen tegen mama, altijd netjes vragen als ik iets wil en nog meer kletsen en praten met een vriendinnetje. In het groepje ging het werken erg goed. Amy nam het voortouw met zachtvaardig zijn. Het was haar voorstel om de kwasten te delen en netjes om de beurt te doen. Ze vroeg ook netjes om een kwast en werd niet boos als ze die niet direct kreeg. Ze wees zelfs een vriendje op zijn zachtvaardigheid. En de andere op dat zij iets wel zachtvaardiger kon zeggen.

Naam leerling: Amy			
Groep:1		Leeftijd: 4	Leergebied: Sociaal-emotioneel
Sessienummer: 3		Uitvoerder: Kim Breel	
Sessiedoel	Amy kan reflecteren op haar zachtaardige gedrag door zichzelf opnieuw in te schalen. Ze kan hierbij verwoorden waarom ze wel/niet verder is gekomen dan de 9 die ze zichzelf vorige sessie gaf.		
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u> Vragen of ze zelf een situatie weet waarin ze de deugd zachtaardigheid heeft ingezet. De deugden hartjes die haar moeder en juf hebben ingevuld lezen. Ze mag verwoorden op welke ze het meest trots is.	<u>Kern</u> Amy schaaft zichzelf nogmaals in. Ze verwoordt hierbij waarom ze zichzelf daar inschaalt en vergelijkt het resultaat met de vorige keer.	<u>Slot</u> Amy tekent de gedragingen die passen bij het cijfer waarop ze zichzelf heeft ingeschaald. Amy kiest twee klasgenootjes om straks mee samen te werken.
	<u>In groepje inleiding</u> Ik lees het verhaal 'Moederdag' van Carry Slee voor.	<u>In groepje kern</u> De leerlingen mogen vertellen wat er zachtaardig was in het verhaal.	<u>In groepje slot</u> De leerlingen spelen nu een toneelstukje met zachtaardig aan de hand van het voorbeeld waar Amy het meest trots op was in de inleiding.
Observatie	Amy schaaft zichzelf opnieuw in en kan vanuit daar concrete acties noemen waarmee ze de deugd zachtaardigheid inzet waardoor ze nu op het nieuwe cijfer staat.		
Consequenties	Doordat Amy zich inschaalt kunnen we volgende keer kijken of ze al een stapje verder is. Ze maakt concrete acties waardoor dit goed te meten is.		

Evaluatie

Amy schaalde zichzelf in op een tien. Dit deed ze omdat ze zachtaardig kan computeren, vriendjes maakte, veel knuffels had gegeven, ze veel blij is en niet boos, ze kusjes aan vriendinnetjes en nichtjes gaf en mama heeft geholpen met kleding opvouwen. Op dat laatste was ze het meest trots. Ze wilt op een tien blijven door veel te blijven spelen, heel weinig boos te zijn en mama en juf te blijven helpen. Ze gaf aan dat ze vrolijk werd door zachtaardig te zijn en doordat ze vrolijk was het makkelijker is om zachtaardig te zijn. Het samenwerken begon ook erg zachtaardig. Amy nam wederom het voortouw en kon goed benoemen dat een cadeautje maken om iemand die je lief vindt te verrassen zachtaardig was. Een van haar vriendinnen stelde voor een tekening te maken over wat ze zachtaardig kunnen en wat zachtaardig is. Amy zei dat ze dat knap en een goed idee vond. Omdat het geven van een compliment ook zachtaardig is en Amy het ook nog netjes aan mij vroeg mocht het van mij. Ik stelde voor om deze tekeningen ook in het plakboek van Amy te plakken. Dit vonden ook de vriendinnen een goed idee. Tot het moment daar was en één vriendinnetje dat niet meer wilde. Amy werd niet boos, ze zei tegen mij dat ze zachtaardig wilde blijven. Ze ging wel huilen. De leerkracht vertelde dat ze ook in de klas nog aangedaan bleef. Het is belangrijk om volgende sessie weer de veiligheid en grenzen (strategie 3) duidelijk aan te geven.

Naam leerling: Amy			
Groep:1		Leeftijd: 4	Leergebied: Sociaal-emotioneel
Sessienummer: 4		Uitvoerder: Kim Breel	
Sessiedoel	Amy kan reflecteren op haar zachtaardige gedrag door zichzelf opnieuw in te schalen. Ze kan hierbij verwoorden waarom ze op de tien blijft staan of waarom ze zichzelf nu lager inschaalt. Ook kan ze voorbeelden noemen van zachtaardig zijn door middel van een plaatjes woordspin.		
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u> Om de veiligheid en grenzen weer duidelijk te maken lezen we eerst het verhaal 'Zachte knuffels' zodat Amy weer een veilig gevoel krijgt. Vragen of ze zelf een situatie weet waarin ze de deugd zachtaardigheid heeft ingezet. De deugden hartjes die haar moeder en juf hebben ingevuld lezen. Ze mag verwoorden op welke	<u>Kern</u> Amy schaaft zichzelf nogmaals in. Ze verwoordt hierbij waarom ze zichzelf daar inschaalt en vergelijkt het resultaat met de vorige keer.	<u>Slot</u> Amy zoekt plaatjes uit die ze met zachtaardigheid associeert. Ze vertelt waarom. Hiervan maken we een plaatjesspin die ook in haar plakboek komt. Amy kiest twee klasgenootjes om straks mee samen te werken.

	ze het meest trots is		
	<u>In groepje inleiding</u> Amy laat het plakboek dat ze heeft gemaakt zien.	<u>In groepje kern</u> De leerlingen mogen iets noemen waarvan ze denken dat het zachtvaardig is.	<u>In groepje slot</u> Met die zachtvaardig actie verzin ik een poppenkastspel. De leerlingen mogen het daarna naspelen.
Observatie	Amy schaalt zichzelf opnieuw in en kan vanuit daar concrete acties noemen waarmee ze de deugd zachtvaardigheid inzet waardoor ze nu op het huidige cijfer staat.		
Consequenties	Doordat Amy zich inschaalt kunnen we volgende keer kijken of ze al een stapje verder is. Ze maakt concrete acties waardoor dit goed te meten is.		
Evaluatie Amy gaf aan dat ze zichzelf opnieuw op de tien inschaalt omdat ze niet boos maar alleen verdrietig was geweest. Ook had ze weer lief samen gespeeld en mama thuis had geholpen. Dit wil ze blijven doen om op een tien te blijven. Bij de plaatjesspin heeft ze zelf zachtvaardige plaatjes gezocht. Doordat ze plaatjes koos als samen drinken, een oma die lief is, laarzen voor iemand kopen en je hond eten geven weet ik dat ze het begrip zachtvaardigheid goed begrijpt. Ze kan veel zachtvaardige gedragingen noemen. Ze heeft met trots haar plakboek laten zien aan haar klasgenootjes. Het poppenspel hebben we gespeeld over: samen spelen, samen voetballen en een knuffel geven. Dit ging goed omdat ieder zijn beurt netjes afwachtte en positief was naar elkaar toe. Ze zeiden dingen als: goed gedaan Abi! Jij bent een mooie prinses Amy! En ze gaven elkaar spontaan applaus.			

Bijlage 10

Sessieplanen Rensley

Naam leerling: Rensley			
Groep:3		Leeftijd:	
		Leergebied: <i>Sociaal-emotioneel</i>	
Sessienummer: 1		Uitvoerder: Kim Breel	
Sessiedoel	Rensley kent aan het einde van deze sessie de deugd moed. Hij kan hierbij zelf passende gedragingen bedenken.		
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u>	<u>Kern</u>	<u>Slot</u>
	Terugkomen op eerder afgenomen zelfbeeldlijst. Je was netjes en beleefd en wilde minder bang zijn.	Plaatjes van moed laten zien, waarom past dit bij niet bang zijn? Wat betekend moed hebben? Daarna voeren we een poppenkast contrastspel uit.	Rensley mag nu een moedige tekening maken waarbij we samen nog eens de deugd moed bespreken. Meegeven van deugden giraffen en vertellen wat de bedoeling is.

		Situatie 1: Een spin in de badkamer. Situatie 2: Je wilt iemand te spelen vragen. Vragen: Ken jij iemand die moedig is? Wat doet hij dan? Doe jij dat ook wel eens? Wanneer? Van alle zaken die bij moed passen maken we een woordspin.	Brief voor moeder meegeven waarin ook deugden giraffen zitten. Rensley mag twee kinderen uit de klas kiezen om straks samen mee te werken.
	<u>In groepje inleiding</u> Rensley en ik doen het poppenkast contrast spel voor. De twee leerlingen benoemen de verschillen.	<u>In groepje kern</u> Rensley vertelt wat moedig zijn is. We koppelen terug naar het poppenkastspel: Wat was daar moedig?	<u>In groepje slot</u> Iedereen mag voordoen hoe hij moedig is. Daarna bespreken we hoe je in de klas moed kan laten zien.
Observatie	Door het maken van de woordspin wordt duidelijk of Rensley het begrip moed kent en of hij zelf passende gedragingen hierbij kan bedenken.		
Consequenties	Als Rensley de deugd zachtaardigheid kent kunnen we in de volgende sessie het begrip verdiepen en verder uitbouwen naar passende gedragingen. Ook kunnen we dan reflecteren op zijn moedige gedragingen aan de hand van de deugden giraffen die door de leerkracht en zijn moeder zijn ingevuld. Als ze het begrip nog niet voldoende kent dan gaan we hier in de volgende sessie nogmaals mee aan de slag.		
Evaluatie			
In het begin van de sessie gaf Rensley aan dan moed vooral stoer doen en vechten inhield. Toen vroeg ik wie hij moedig vond. Dat was Spiderman. Aan de hand van Spiderman heb ik de koppeling gemaakt naar positieve gedragen. Hij vertelde dat Spiderman anderen hielp en dat hij veel durfde. Hij heeft in de woordspin veel woorden gezet die met moed te maken hebben. Ik vond het knap dat hij zelf kwam met ‘iets aan durven’. Aan zijn klasgenootjes konden hij goed verwoorden wat moed was. In de klas zou hij moed laten zien door iemand te vragen om samen te spelen en om aan een taak te beginnen van iets wat hij nog niet helemaal snapt. Thuis zou hij in plaats van wegrennen van een spin de spin doodmaken. Op verzoek van Rensley hebben we moed veranderd in moedig omdat hij zij in de war te raken van het woord moed. “Dat lijkt zo op moet.”			

Naam leerling: Rensley					
Groep:3		Leeftijd: 6		Leergebied: Sociaal-emotioneel	
Sessienummer: 2			Uitvoerder: Kim Breel		
Sessiedoel		Rensley kan benoemen wanneer hij de deugd moed heeft ingezet. Hij schaaft zichzelf in en kan een concrete volgende stap benoemen; op welke manier kan ze zich ook nog moedig gedragen?			
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u> Vragen of hij zelf een situatie weet waarin hij de deugd moed heeft ingezet. De deugden giraffen die zijn moeder heeft ingevuld lezen. Hoe voelt dat als iemand zoiets tegen je zegt? We spelen één situatie uit met poppenkastpoppen. Ik spiegel een eerder genoemde situatie. Rensley benoemt alles dat goed gaat.		<u>Kern</u> Rensley beantwoordt de vraag hoe ze zich voelt als ze zachttaardig doet. Dan mag hij zichzelf zo schilderen.		<u>Slot</u> De schaalvraag vanuit oplossingsgericht werken wordt gevraagd. Hieruit komen concrete acties die hij straks in de klas direct kan toepassen. (Cauffman & Van Dijk, 2010) We werken de schaalvraag uit op een strook papier met tien vakjes. Rensley mag twee kinderen uit de klas kiezen om straks samen mee te werken.
	<u>In groepje inleiding</u> Rensley vertelt kort wat we samen hebben gedaan.		<u>In groepje kern</u> We doen een oefening waar moed voor nodig is: Een leerling krijgt een blinddoek. De anderen wijzen hem de weg, we lopen een rondje door de school. Iedereen komt aan de beurt.		<u>In groepje slot</u> Nabespreken: Waarom was daar moed voor nodig?
Observatie		Rensley schaaft zichzelf in en kan vanuit daar concrete acties noemen waarmee hij de deugd moed inzet.			
Consequenties		Doordat Rensley zich inschaalt kunnen we volgende keer kijken of ze al een stapje verder is. Hij bedenkt concrete acties waardoor dit goed te meten is.			
Evaluatie					
Op de vraag wanneer Rensley zijn moed had laten zien antwoordde hij dat hij zaterdag moed had laten zien omdat hij stoer deed. Ook had hij het dinsdag aangedurft om met drie klasgenoten Tom en Jerry te spelen. Hij vertelde dat hij een keer niet in een boom durfde te klimmen maar het toen toch deed. Deze situatie heb ik gespiegeld. Hij kon goed benoemen wat er knap was in deze situatie. Helaas waren er nog geen					

moedige giraffen mee terug gekomen van zijn moeder of leerkracht. Rensley vertelt dat hij zich moedig, sterk en blij voelt als hij moed laat zien. (Nu hij het begrip moed kent vond hij dit niet meer lijken op het woord moet, hij snapt het nu goed.) Hij heeft zichzelf dan ook zo getekend. Rensley schaaft zichzelf in op 4. Om tot daar te komen kan hij stoer doen en durfde hij nu met anderen te spelen. Om een stapje verder te kunnen komen wilt hij meer moed hebben om anderen te vragen om te spelen en direct aan een taak beginnen die hem moeilijk lijkt. Bij de opdracht met klasgenoten koos hij een jongen waarmee hij daarvoor ruzie had gehad. Dit vond ik moedig van hem. De geblinddoekte opdracht gaf plezier.

Naam leerling: Rensley					
Groep:3		Leeftijd: 6		Leergebied: Sociaal-emotioneel	
Sessienummer: 3			Uitvoerder: Kim Breel		
Sessiedoel		Rensley kan reflecteren op zijn zachtaardige gedrag door zichzelf opnieuw in te schalen. Hij kan hierbij verwoorden waarom ze wel/niet verder is gekomen dan de 4 die hij zichzelf vorige sessie gaf.			
Instructieprincipes	<u>Inleiding</u> Vragen of ze zelf een situatie weet waarin hij de deugd moed heeft ingezet. De deugden giraffen die zijn moeder en juf hebben ingevuld lezen. Hij mag verwoorden op welke hij het meest trots is. We koppelen ook terug naar de acties die er vorige sessie zijn benoemd: Initiatief nemen tot spelen met anderen en beginnen aan een lestaak die hem lastig lijkt.		<u>Kern</u> Rensley schaaft zichzelf nogmaals in. Hij verwoordt hierbij waarom hij zichzelf daar inschaalt en vergelijkt het resultaat met de vorige keer.		<u>Slot</u> Rensley tekent de gedragingen die passen bij het cijfer waarop ze zichzelf heeft ingeschaald. Hij mag het ook opschrijven als hij dat liever wilt. Amy kiest twee klasgenootjes om straks mee samen te werken.
	<u>In groepje inleiding</u> Ik lees het verhaal 'Moedig'.		<u>In groepje kern</u> De leerlingen mogen vertellen wat er moedig was in het verhaal.		<u>In groepje slot</u> De leerlingen spelen nu een toneelstukje met moed aan de hand van het voorbeeld waar Amy het meest trots op was in de inleiding.
	Observatie		Rensley schaaft zichzelf opnieuw in en kan vanuit daar concrete acties noemen waarmee hij de deugd moed inzet waardoor ze nu op het nieuwe cijfer staat.		

Consequenties	Doordat Rensley zich inschaalt kunnen we volgende keer kijken of ze al een stapje verder is. Hij maakt opnieuw concrete acties waardoor dit goed te meten is.
Evaluatie Rensley geeft aan dat hij een stap omhoog mag omdat hij Quincy en Gino te spelen heeft gevraagd. Ook vertelt hij dat hij niet ging huilen toen hij een opdracht van rekenen niet snapte. Hij vindt dit moedig van zichzelf en schaalt zichzelf daarom in op een vijf. Om weer een stapje hoger te komen wilt hij tikkertje spelen met leerlingen die hij zelf kiest en meteen proberen te beginnen aan een taak die hem moeilijk lijkt.	

Naam leerling: Rensley							
Groep:3		Leeftijd: 6		Leergebied: Sociaal-emotioneel			
Sessienummer: 4			Uitvoerder: Kim Breel				
Sessiedoel		Rensley kan reflecteren op zijn moedige gedrag door zichzelf opnieuw in te schalen. Hij kan hierbij verwoorden waarom hij zichzelf nu lager, hoger of gelijk inschaalt. Ook kan hij voorbeelden noemen van zachtaardig zijn door middel van een plaatjes woordspin.					
Instructieprincipes		Inleiding		Kern		Slot	
		Vragen of ze zelf een situatie weet waarin ze de deugd zachtaardigheid heeft ingezet.		Rensley schaalt zichzelf nogmaals in. Hij verwoordt hierbij waarom hij zichzelf daar inschaalt en vergelijkt het resultaat met de vorige keer.		Rensley zoekt plaatjes uit die hij met zachtaardigheid associeert. Hij vertelt waarom. Hiervan maken we een plaatjesspin die in zijn plakboek komt.	
		Vragen of ze zelf een situatie weet waarin hij de deugd moed heeft ingezet.				Rensley kiest een klasgenootje om straks mee samen te werken.	
		De deugden giraffen die zijn moeder en juf hebben ingevuld lezen. Hij mag verwoorden op welke hij het meest trots is. We koppelen ook terug naar de acties die er vorige sessie zijn benoemd: vragen of hij initiatief tot spelen en werken heeft getoond.					

	<u>In groepje inleiding</u> Rensley laat het plakboek dat ze heeft gemaakt zien.	<u>In groepje kern</u> De leerlingen mogen iets noemen waarvan ze denken dat het moedig is.	<u>In groepje slot</u> Met die moedige actie verzin ik een poppenkastspel. De leerlingen mogen het daarna naspelen.
Observatie	Rensley schaalt zichzelf opnieuw in en kan vanuit daar concrete acties noemen waarmee hij de deugd moed inzet waardoor hij nu op het huidige cijfer staat.		
Consequenties	Doordat Amy zich inschaalt kunnen we volgende keer kijken of ze al een stapje verder is. Ze maakt concrete acties waardoor dit goed te meten is.		
Evaluatie Rensley geeft aan geen tikkertje gespeeld te hebben met leerlingen die hij zelf uitkoos. Wel heeft hij een echte vriend gemaakt en heeft hij vandaag hulp aan de juf gevraagd voor een lastige opdracht zonder dat hij bang werd. Omdat hij dat moedig van zichzelf vond heeft hij zichzelf nu op een zes ingeschaald. Om weer een stapje hoger te komen wilt hij graag nog een vriendje durven maken en steeds zijn best blijven doen om aan taak aan te durven. Hij vertelt dat hij met Nathalie, Ahmed, Sjarieka en Quincy heeft gespeeld. Met Quincy is hij nu echte vrienden. Daarom kiest hij hem ook uit om de opdracht mee samen te doen. Quincy vertelde dat hij moed toonde met het glijden op zijn buik, dit hebben we nagespeeld met poppenkastpoppen. De jongens hadden veel plezier samen.			

Bijlage 11

Eindmeting onderzoek

Beeldschets en zelfbeeldlijsten Amy

Beeldschets Amy
Groep: 1
Schooljaar: 2011-2012

1. Dit zijn de sterke punten van de leerling:			
	<i>Leerkracht</i>	<i>Ouder</i>	<i>Leerling</i>
<i>Leerontwikkeling</i>	Loopt op schema en is erg leergierig.	Ze onthoudt dingen erg snel. Ik hoef het niet vaak uit te leggen.	Ik vind werken op school leuk.
<i>Werkhouding</i>	Over het algemeen is haar werkhouding goed. Ze begint nu met verantwoordelijkheid nemen voor haar eigen taak.	Ze wilt ook veel leren, ik vind haar leergierig.	Ik kan hard werken alleen en met anderen.
<i>Cognitief functioneren</i>	Ze kan reflecteren op haar eigen gedrag en ziet oorzaak en gevolg in.	Ze denkt vooruit.	Ik ben slim.

	Nadat ze rustig is geworden als ze bijvoorbeeld boos is geweest kan zo ook relativeren.		
<i>Sociaal-emotioneel functioneren</i>	Ze wilt graag anderen helpen, vraagt om hulp en wil veel zelf doen. Ze is zachtaardiger, dit laat ze zien door minder boos te zijn.	Ze maakt snel vriendjes en kan goed samenspelen. De eerste drie weken van het project was ze erg zachtaardig en deed goed haar best. Later werd dit minder. Ze is meer blij.	Ik ben minder vaak boos en vaak blij. Doordat ik minder boos ben voel ik me ook blijer.
<i>Lichamelijk functioneren</i>	Dit is in orde.	Ze danst heel graag.	Ik vind dansen leuk.

2. De leerling heeft problemen op het gebied van:

	<i>Leerkracht</i>	<i>Ouder</i>	<i>Leerling</i>
<i>Leerontwikkeling</i>	Geen problemen.	Geen problemen.	Soms vind ik iets moeilijk.
<i>Werkhouding</i>	Werktempo kan omhoog maar dit heeft geen prioriteit.	Ze is snel afgeleid.	
<i>Cognitief functioneren</i>	Ze vindt het moeilijk om zelf ergens uit te komen.		
<i>Sociaal-emotioneel functioneren</i>	Als iets niet volgens haar plan gaat wordt ze emotioneel. Ze kan dan erg boos worden of huilen. Dit was in de eerste drie weken duidelijk minder, daarna kwam het weer terug.	Ze is thuis vaak boos op mij. Al is dit veel minder dan eerst.	
<i>Lichamelijk functioneren</i>	Geen probleem.	Geen probleem.	Geen probleem.

Zelfbeeldlijst Kool (2010)

1 hokje = lijkt helemaal niet op mij
2 hokjes = lijkt een beetje op mij
3 hokjes = lijkt veel op mij
4 hokjes = lijkt helemaal op mij

Lees/beleefd	Bang	Bazig	Trots/tevreden	Verdrietig	Gemeen
X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X
Leuk	Vervelend	Behulpzaam	Onhandig	Hullen	Vriendjes
X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X
Vragen, als ik iets niet weet	Snel boos...	Verlegen...	Slapen	Ik durf veel	Zeggen: ik vind...
X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X	X X X X X

Het allerbeste van mezelf vind ik dat ik het vraag, als ik het niet weet. En dat ik minder boos ben.

Ik wil graag leren om

Het liefst van alles wil ik

Zelfbeeldschaal Jeninga (2009)

Naam: Amy

			Ga je nog vooruit?		In vergelijking met de klas ben ik...				
	Ja	Nee	Ik ga wel vooruit	Dat blijft zo	5 Zeer goed	4 Bij de besten	3 Beter dan gemiddeld	2 Gaaf Wel	1 Niet zo goed
Ik ben goed in sport	X		X			X			
Ik leer snel	X		X		X				

Ik maak makkelijk vrienden	X		X		X				
Ik zie er leuk uit	X		X		X				
Ik kan goed met de leraar opschieten	X		X		X				
Ik kan goed doorwerken	X		X		X				
Ik ben behulpzaam	X		X		X				
Ik ben vaak blij	X			X	X				
Ik haal goede cijfers									
Ze vinden mij wel aardig	X			X	X				

Bijlage 12

Eindmeting onderzoek

Beeldschets en zelfbeeldlijsten Rensley

<i>Beeldschets Rensley</i>
Groep: 3
Schooljaar: 2011-2012

1. Dit zijn de sterke punten van de leerling:			
	<i>Leerkracht</i>	<i>Ouder</i>	<i>Leerling</i>
<i>Leerontwikkeling</i>	Het rekenen gaat erg goed. Hij is nu ook bezig met het leren samenspelen.	Hij is nog steeds goed in rekenen.	Ik kan leren.
<i>Werkhouding</i>	Hij begint nu vaak, ookal vindt hij het lastig. Hij is bewust van zijn moed.	Weet ik niet.	Ik durf te beginnen aan een taak die me lastig lijkt.
<i>Cognitief functioneren</i>	Hij kan op zichzelf reflecteren. Hij kan vertellen waarom er iets niet goed ging in zijn taak of gedrag.	Hij kan goed nadenken.	Ik doe het werk goed.
<i>Sociaal-emotioneel functioneren</i>	Hij heeft soms veel contact met anderen. Dit is vooral tijdens de overblijf en het buitenspelen. Het is onduidelijk waarom hij dan wel samenspeelt.	Hij heeft verteld over een vriendje. Thuis is hij minder bang. Hij spoelt nu het toilet door zonder weg te rennen. Ook donker vind hij minder eng.	Ik voel me blij. Ik heb vrienden met wie ik speel op het schoolplein, bij de overblijf en in de klas. We spelen Spiderman en Tom en Jerry.
<i>Lichamelijk functioneren</i>		Hij beweegt goed vind ik, hij doet Tae-Kwando. Ik gaaf daar les in.	Ik kan hard rennen.

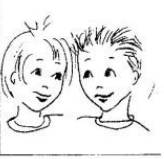
2. De leerling heeft problemen op het gebied van:
--

	Leerkracht	Ouder	Leerling
Leerontwikkeling	Hij heeft extra instructie nodig.	Geen problemen.	Ik vind het op school soms lastig.
Werkhouding	Soms start hij niet, ondanks zijn moed. Het is onduidelijk waarom dit is.	Hij is snel afgeleid.	
Cognitief functioneren	Ik denk dat zijn cognitief functioneren gestagneerd wordt door zijn emoties, al is dit duidelijk minder doordat hij zijn moed inzet.	Hij doet soms alsof hij niet wilt denken.	
Sociaal-emotioneel functioneren	Hij speelt wel samen maar heeft geen vriendjes. Hij lijkt sociaal onhandig doordat hij botst met klasgenoten.	Hij is nog bang voor spinnen.	
Lichamelijk functioneren	In zijn fijne en grove motoriek is hij zwak.		

Zelfbeeldlijst Kool (2010) Rensley

1 hokje = lijkt helemaal niet op mij
2 hokjes = lijkt een beetje op mij
3 hokjes = lijkt veel op mij
4 hokjes = lijkt helemaal op mij

		
Trots/beleefd XXXX	Bang XX	Bazig XXXX
		
Leig XXXX	Vervelend X	Behulpzaam XXXX

		
Trots/hevreden XXXX	Verdrietig XX	Gemeen XX
		
Onhandig XX	Hullen X	Vriendjes XXXX
		
Slapen X	Ik durf veel XXXX	Zeggen: ik vind... XXXX

Het allerbeste van mezelf vind ik dat ik durfde om
een vriend te maken

Ik wil graag leren om

Het liefst van alles wil ik

Zelfbeeldschaal Jeninga (2009)

Naam: Rensley

			Ga je nog vooruit?		In vergelijking met de klas ben ik...				
	Ja	Nee	Ik ga wel vooruit	Dat blijft zo	5 Zeer goed	4 Bij de besten	3 Beter dan gemiddeld	2 Gaaf Wel	1 Niet zo goed
Ik ben goed in sport	X		X		X				
Ik leer snel	X		X			X			
Ik maak makkelijk vrienden	X		X			X			
Ik zie er leuk uit	X		X		X				
Ik kan goed met de leraar opschieten	X		X		X				
Ik kan goed doorwerken	X		X				X		
Ik ben behulpzaam	X		X		X				
Ik ben vaak blij	X		X				X		
Ik haal goede cijfers									
Ze vinden mij wel aardig	X		X		X				

Bijlage 13

Oplossingsgericht werken en handelingsgericht werken

Oplossingsgericht werken

De oplossingsgerichte benadering gaat ervan uit dat leerlingen competent zijn. Het helpt hen de veranderingen die zij zouden willen te visualiseren. Vertrekpunt voor verandering is altijd datgene dat leerlingen doen en dat al blijkt te werken. De leerlingen komen zelf met oplossingen die daarom bij hen passen. De leerkracht of begeleider oordeelt niet en gaat mee in de waarheid van de leerling. Er wordt maar kort stilgestaan bij het probleem, het belangrijkste is het vinden van de oplossing. (Jong & Berg, 2001)

Handelingsgericht werken

Handelingsgericht werken is een manier van werken waar uit wordt gegaan van de behoeften van de leerling. Ouders, leerkrachten en leerlingen hebben inspraak in de begeleiding, samen vormen zij een samenwerking waarin de behoeften van de leerling zo goed mogelijk worden vervuld. Belangrijk hierbij is dat niet alleen de leerkracht maar juist ook de ouders en de leerling als experts benaderd worden. (Pameijer & Beukering, 2006)